

SVERIGE 10 —
NORGE 10 —
DANMARK 12 —
INKL. MOMS

MYNT KONTAKT

9/10 · 85

DECEMBER

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

Sveriges, kung Hans (1497–1501), Stockholm, 1/2 örtug ur Västerås-skatten. Det var mynt av denna typ som gav upphov till det kända uttrycket "krona och klave" – på ena sidan en sköld som har formen av en kreatursklave, på den andra en krona. – Kungl Myntkabinettet, Stockholm. Foto Gunnel Jansson, ATA. Kraftigt förstora.

Numismatisk filateli IV	246
Mynten nedom tronen	248
Olikstora ethelredimitationer	256
Wellingtons medaljer och ordnar	260
Kanban	262
Mera om trasiga svenska sedlar	267
Nytt från Myntverket	273

Numismatisk filateli IV

Östeuropa har efter andra världskriget i skilda hänseenden erhållit en i mycket ensartad prägel. Detta framgår även i frimärksutgivningen. "Moder Ryssland" och leninismen återkommer i alla staterna, men ett visst utrymme lämnas dock för de nationella särarterna.

Bulgarien har gett ut ett par serier med myntmotiv, dels med trakiska mynt och dels med mynt från bulgariska riket under 1200- och 1300-talen. Även på annat vis har det bulgariska folkets historia manifesterats. Självfallet har avbildningar av gällande valuta använts på frimärkena i propagandan för det socialistiska uppbyggnadsarbetet.

Jugoslavien gav 1966 ut en serie på sex frimärken, som avbildade mynt från 1200-, 1300- och 1400-talens Balkan. År 1980 kom en ny serie, nu på fyra med mynt från romartiden.

I *Polen* har getts ut märken med såväl mynt som medaljer och ordnar, minnande om olika perioder i landets historia. De mest intressanta är väl de till 300-årsminnet av det slutliga utslocknandet av den gamla polska kungaätten piasterna med furstarna av Schlesien år 1675. Förstadagskuvertet till 40-årsminnet av andra världskrigets utbrott har fått en dramatisk utformning.

Det socialistiska *Rumänien* är

mycket angeläget att understryka sin särart genom det antika arvet från den romerska tiden. Detta kommer fram även i frimärksutgivningen. Märken finns dock även med motiv från senare epoker i landets historia.

I *Ryssland* har det "stora fosterländska kriget" (1941–1945) återkommit i ett flertal frimärksserier, som återgett de olika ordnar som då stiftades. Märken har även ägnats Lenin-medaljen och Sovjetunionens övriga ordnar och medaljer.

Tjeckoslovakien har inte något av intresse att erbjuda.

Ungern hyllade den internationella numismatiska kongressen i Bern år 1980 med en serie märken, som återger medeltida ungerska mynt. I övrigt finns ett sedelmärke och ett märke om sparande.

N U F

MISSA INTE VÅR 1:a ANBUDSAUKTION

Där allt skall säljas, därför rekordlåga min.priser!
Där finns en liten avdelning för varje samlare!
Både sällsynta mynt och mynt från våra fyndlådor!

Några exempel:

- 1 öre 1523 Gustav Vasa, Uppsala
- Några riksdaler och markmynt i 01–0
- 10 öre 1880 kort text. Raritet. Praktexemplar!
- Guldmynt – sedlar – polletter
- En samling mynt med spegelglans bl a några Oscar II 1 kr – 50 öre – 25 öre – 10 öre. Gustav V 2 kr – 1 kr – 50 öre – 25 öre
- Vackra kopparmynt 1830–1930
- Hela vårt handlarlager av ocirk. mynt i bankrullar. Bl a några rullar med bara spegelmynt
- Numismatisk litteratur – aktiebrev – förordningar
- Utländska mynt – plåtmynt – provmynt
- Felpräglade mynt på för tjock eller tunn plants

Vi firar i år vårt 10-års jubileum och säljer vissa delar av lagret som vi inte tidigare bjudit ut. Beställ Ert GRATIS exemplar av listan NU!

1975 NORÉNS MYNTHANDEL 1985

Ni har väl vår nya adress:

Box 123, 742 00 Östhammar, tel 0173-103 81 (även kvällar o. helger)

MYNTKONTAKT

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

Redaktionsadress:
Östermalmsgatan 81
114 50 Stockholm
Telefon 08-67 55 98
(tisdag-fredag kl 10.00-13.00)
Myntkontakt:
Postgiro 42 30 50-4
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

MYNTKONTAKT utkommer den
1 i månaderna februari-maj och
september-december
Prenumeration: helår 75:-

ANSVARIG UTGIVARE
Nils Uno Fornander

REDAKTION
Huvudredaktör:
Lars O. Lagerqvist
Adress: Box 5405
114 84 STOCKHOLM
Tel. kontorstid 08-783 94 20
Biträdande redaktörer:
Madeleine Greijer (program,
föreningar, aktuella auktioner)
Torbjörn Sundquist (annonsering)
Teknisk redaktör
(lay-out & formgivning):
Hans Franzén

ANNONSER

Bokning

Telefon 08-67 55 98 (kl 10-13)

Annonspriser exkl moms:

2 sidor (mittuppslag)	2 200:-
2:a omslagssidan	1 450:-
omslaget 4:e sida	1 800:-
1/1 sida (157×220 mm)	1 200:-
2/3 sida (104×220 mm)	850:-
1/2 sida (157×108 mm)	650:-
1/3 sida (50×220 mm)	450:-
1/4 sida (76×108 mm)	350:-
1/6 sida (50×108 mm)	250:-
1/12 sida (50×52 mm)	150:-

Sista materialdag:
Den 1:a i månaden
före utgivning
Heloriginalt
manus och gärna skiss.
Sändes till Myntkontakt,
adress enl. ovan.

Annonser som ej är förenliga
med SNF:s, FIDEM:s och
AINP:s etik
kommer att avböjas

Tryck: Ordfront, Stockholm 1985
ISSN 0435-8245

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Höstprogrammet 1985

Om ej annat anges, hålls mötena kl 18.30 på Sandhamngatan 50 A (riksantikvarieämbetets lokaler).

- December 2-3 Auktion i hörsalen, Historiska Museerna, Stockholm (ingång Storgatan 41). Visning 17-18.10, där-
efter auktion.
12 Sedvanliga julfesten med tävling och lotteri.

Vårprogrammet 1986

- Januari 22 Vi börjar året med det uppskattade programmet,
där medlemmar visar mynt, sedlar eller medaljer ur
sina samlingar och berättar något om dem. Diabilder
går också bra. Högst 5 objekt per man.
Februari 19 "Räkna med mynt". Lars O. Lagerqvist berättar.

Övriga mötesdagar: 11/3, 2/4, 24/4, 13/5, årsmöte 24-25/5.
Program meddelas senare. En vårutflykt planeras.
Föreningens auktion hålles i april eller maj.

OBS! Anteckna dessa datum i Din almanacka, särskilt jan/feb 1986. Tid-
ningen utkommer med sitt nästa nr i början av feb, *inte* i jan!

Namn- och redaktions- ändring

Nästa år - från nr 1 - heter vi
SVENSK NUMISMATISK TID-
SKRIFT, det redan inregistrerade
namnet. Margareta Klasén på
SNF:s kansli inträder som redak-
tionssekreterare och alla manus
skall fortsättningsvis gå till kansli-
adressen. Lars O Lagerqvist kvar-
står som fackredaktör - dvs kariatä-
tare.

SNF:s kansli

har postadress Östermalmsgatan
81, 2 tr ö g, 114 50 Stockholm. Tele-
fontid tisdag-fredag 10-13, tel 08/
67 55 98, besökstid 10.30-12.30.
Semesterstängt över julhelgen.

Arkeologiska Institutionen

vid Stockholms Universitet, Fre-
scati, sal D 220, kl 18.00 (precis)
11 dec Gert Rispling: Samanidiska
och pseudosamanidiska
mynt
OBS! Ändrat datum!

Myntset 1985

från Sverige, Danmark, Finland och
Norge kan hämtas på kansliet efter
den 16 december. Till övriga - som
ej hämtar - expedieras mynten un-
der december.

GOD JUL

och

GOTT NYTT ÅR

tillönskas alla våra läsare!

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGENS MEDLEMSNÅL

kan rekvireras från kansliet!
Pris: 20 kr + porto

Mynten nedom tronen

Svenska mynt slagna för ärkebiskopar, jarlar, hertigar, herremän och upprorsmän.

Av Rolf Sjöberg

I Sverige har myntningen nästan utan undantag varit ett kungligt privilegium, ett sk myntregale, och även våra dagars svenska mynt bär som alla vet konungens namn. I detta avseende skiljer sig vårt land från den europeiska kontinenten, där – särskilt under medeltiden – rätten att slå mynt, som ju var en viktig inkomstkälla, tilldelades en mängd furstar, biskopar, kloster och städer.

Det finns dock även i vårt land ett antal personer nedanför tronen, som präglat mynt. Några av dessa är för oss välkända och betydande historiska personligheter, andra känner vi i stort sett enbart till namnet. Vi kan dock vara förvissade om att även de senare utövade ett stort inflytande på sin samtid – därom vittnar ju deras mynt – men genom källmaterialets torftighet förvandlas de till skuggor.

Det följande är dels ett försök att sammanställa denna nog så intressanta myntning, dels att i korthet berätta vad vi vet om de personer, som fått eller självsvåldigt tagit sig rätten att slå egna mynt.

Jag har valt att göra framställningen strikt personrelaterad, och den handlar således om de enskilda myntherrar, som *ej* innehaft den formella regeringsmakten. Den kommer därför inte att beröra den myntning, som ägt rum under riksföreståndarperioderna, t ex Sturetiden, då riksföreståndaren slog mynt i egenskap av landets regent.

Jag har däremot, om än med tvekan, medtagit den ärkebiskopliga myntningen, även om denna mynt rätt snarast är att se som knuten till ämbetet. Här rör det sig emellertid om en myntning för en enda person, innehavaren av ärkebiskopsstolen, vars ägare med tiden naturligtvis växlat. Däremot berörs *ej* myntningen under interregnumperioderna på 1400-talet, då rikets råd lät prägla mynt i Sankt Eriks namn, eftersom denna myntning är att se som knuten till en regerande maktgrupp: rådet.

Ej heller berörs den mynträtt, som några få av Sveriges städer utövade; Stockholm på Johan III:s tid, Göteborg, Norrköping och Kalmar på 1600-talet.

Huruvida de medeltida städerna utövade mynträtt äger vi idag ingen kännedom om. De bokstäver på de medeltida mynten, som ibland åsyftar myntorten, är sannolikt enbart att se som en geografisk beteckning och ej ett tecken på att staden i fråga utövade mynträtt.

Sammanfattningsvis är därför de myntherrar, som här kommer att behandlas, följande:

<i>Ärkebiskopen i Uppsala</i>	ca 1185–1215
Johannes	1185–1187
Petrus	1187–1197
Olof	1197–1206
Valerius	1207–1219
<i>Ulf fasiljarl</i>	1230–1240-talen
<i>Folkungapartiet?</i>	upprorsåren 1229, 1247–51, 1278–80
Upprorsledare: Knut långe	1229
Upprorsledare: Holmger och Filip Knutsson	1247–51
Upprorsledare: Johan och Birger Filipsson	1278–80
<i>Birger Jarl</i>	1250–1260-talen
<i>Hertigarna Erik och Valdemar</i>	1300-talets början
<i>Kungasönerna Erik? och Håkan?</i>	1340–1350-talen
<i>Hertig Erik Albrektsson?</i>	1370–1380-talen
<i>Nils Sture</i>	1400-talets slut
<i>Hertig Magnus av Östergötland</i>	1560–1595
<i>Hertigarna Johan och Karl</i>	1568
<i>Hertig Karl av Södermanland</i>	1560–1599
<i>Hertig Johan av Östergötland</i>	1606–1618

Ärkebiskopen i Uppsala. (C:a 1185–1215)

Ärkeepiskopatet i Uppsala inrättades år 1164. Till vår förste ärkebiskop utsågs Alvastramunken Stefan, som innehade ämbetet till sin död år 1185. Hans närmaste efterträdare är tyvärr för oss föga mer än skuggor, namn.

Under slutet av 1100-talet och 1200-talets två första decennier slogs, troligen i Uppsala, några grupper brakteater, som med all sannolikhet skall hänföras till ärkebiskopen. Kenneth Jonsson har nyligen analyserat dessa mynt och med hänsyn till främst fyndomständigheter och stil sökt att datera dem, naturligtvis med stora reservationer.

Fig 1.

Fig 2.

Fig 3.

Fig 4.

Det äldsta myntet är också det mest kontroversiella, och det är tveksamt om det överhuvudtaget skall medtagas i denna framställning. Myntet avbildar en krönt konung med en kyrka i ena handen, en liljespira i den andra och de gåtfulla bokstäverna IVA (fig. 1). Jonsson & Lagerqvist menar att inskriften skulle kunna tolkas som I(OHANNES) V(PSALIENSIS) A(RCHIEPISCOPVS). Denne Johannes efterträdde ärkebiskop Stefan år 1185, men hans ämbetsstid blev kort; redan 1187 stupade han i en strid med estniska inkräktare vid Stäket. Med tanke på myntets kungabild menar Jonsson & Lagerqvist att det i så fall skulle vara fråga om en gemensam myntning för konung och ärkebiskop.

Mot denna hypotes står en annan, som nyligen presenterats i Fornvännen. Enligt denna skall myntets hela symbolik åsyfta Erik den helige och myntbilden således vara motiverad av – och förutsätta – den medeltida Erikslegenden. Den gåtfulla inskriptionen skall i så fall – genom stampnidarens misstag – läsas spegelvänd – VIA – och utgöra Erikslegend-citatet VIA REGIA (den kungliga vägen), där den krönte kungabilden är ett substitut för REGIA. Detta begrepp, *via regia*, var ursprungligen hämtat från Bibeln och symboliserade den ideella, rätta, kungliga vägen – rättfärdighetens väg – som medeltidens kungaideal förutsattes vandra.

Även enligt denna senare hypotes skulle ärkebiskopen kunna tänkas vara myntherren, men troligare är det i så fall fråga om en kunglig myntning. För att stärka sin egen position i landet gentemot den rivaliserande sverkerska dynastin befrämjades säkert Erikskulten av sonen, konung Knut Eriksson, och då bör han även ha utnyttjat mynten som propagandamedel.

Därnäst i ålder följer det mynt, som avbildar en hand hållande en kräkla (fig. 2). Det torde enligt Jonsson kunna tidsbestämmas till ca 1190–1200. Tänkbar myntherre är i så fall Petrus, Sveriges till ordningen tredje ärkebiskop, vars ärkeepiskopat varade mellan åren 1187 och 1197. Denne invigdes i Lund av ärkebiskop Absalon, pallium erhöles från påven Klemens III. Mot slutet av sitt liv, förmodligen efter kung Knut Erikssons död och den med Danmark förbundne Sverker den yngres tronbestigning 1196, kom han i konflikt med Absalon, då han trots dennes förbud vigde två biskopar, som inte var av kyrkligt otadlig börd. Konflikten var inte löst då han dog år 1197.

Något yngre är typen med framvänt biskopshuvud (fig. 3). Jonsson förlägger präglingsen av detta mynt till perioden ca 1200–1205 och detta skulle i så fall kunna betyda att en möjlig myntherre är ärkebiskop Olof (1197–1206).

Typen med en kräkla lagd över ett kors (fig. 4) har enligt Jonsson möjligen präglats ca 1205–1210 och i så fall för ärkebiskop Valerius (1207–1219). Denne är mest känd för att ha förrättat den första för oss kända kungakröningen i Sverige, vilken ägde rum den 21 november 1210. I

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

närvaro av alla sina suffraganer och många av rikets stormän smorde då ärkebiskop Valerius Erik den heliges sonson Erik Knutsson (1208–1216) till landets konung i Uppsala domkyrka, dvs den byggnad varav Gamla Uppsala kyrka nu utgör en mindre del.

Lars O. Lagerqvist har till denna ärkebiskopliga myntning fört ytterligare fyra brakteater med olika former av kors (fig. 5–8). Jonsson anser dock att dessa fyra typer inte har någon direkt anknytning till en ärkebiskoplig myntning, eftersom korset som motiv under denna tid var en alltför allmängiltig symbol för att en koppling till kyrkan kan anses säker. Är detta riktigt rör det sig i så fall teoretiskt om en kunglig parallellmyntning till typen med kräkla lagd på kors.

Ulf fasi jarl (1230–1240-talen)

År 1879 gjordes ett sensationellt myntfynd på Eskilstuna kyrkogård; man fann ett antal dittills helt okända brakteater präglade för usurpatorn Knut länge (1229–1234). I samma fynd låg en brakteat med bilden av en hand (på medeltiden symboliserande den verkställande makten) jämte inskriften VLF IARL (fig. 9). Det måste här röra sig om Ulf fasi, son till jarlen Karl döve.

Ulf fasi blev svearnas jarl under Knut länges regering och innehade ämbetet även under Erik Eriksson fram till sin död år 1248. Han var enligt samtida källor en mycket mäktig man, medlem av folkungapartiet (se nedan) och kanske i praktiken den verkliga regenten under den troligen klene konung Erik Eriksson "läspe och halte".

Senare har även påträffats en brakteat med bilden av ett djur (en

ulv?) jämte inskriften WLF DVX (fig. 10), även detta mynt slaget för Ulf fasi. *Dux* är den latinska översättningen av jarltiteln, jämför engelskans *earl*.

Det är möjligt att det också förekommer gotländska utmyntningar för jarlen. Gutalagen uppger, att av den skatt i silver som Gotland betalade till sveakonungen skulle en fjärdedel tillfalla jarlen. Detta är av intresse vad beträffar en grupp gotländska mynt från 1220–1230-talen, dels två-, dels ensidigt slagna. På den ena sidan finns en ring vari en punkt, dessutom några kretsformigt ställda runor, på den andra sidan ett med dubbla linjer tecknat kors (fig. 11). Den nämnda runinskriften kan ibland tolkas Ulf ia(rl), vilket väl i så fall torde syfta på Ulf fasi.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 11

Folkungapartiet? (upprorsåren 1229, 1247–51, 1278–80)

Folkungarna utgjorde på 1200-talet en stormannagrupp, som genom släkt eller gårdar var knutna till Mälarländskapen, främst Uppland. De var inte identiska med Birger Jarls ätt, detta är ett gammalt missförstånd. De var i stället hans fiender.

Folkungarna var under 1200-talets förra hälft en av de politiska huvudmakterna i Sverige. Deras program var klart konservativt; för valkungadömet, mot arvskungadömet, för nationalkyrkan, mot påvekyrkan. Flera av deras medlemmar var i rakt nedstigande led ättlingar till Erik den helige, såsom Knut länge, konung 1229–1234, och hans söner Holmger och Filip. Även den ovan nämnde Ulf jarl var medlem av folkungarna. När politiken inte passade dem, ingrep de vid flera tillfällen genom uppror mot den rådande

regimen. Efter slaget vid Herrevadsbro år 1251 var dock deras makt bruten, även om de åren 1278–80 gjorde ett nytt – och slutgiltigt besegrat – uppror.

Enligt en av mig nyligen framlagd hypotes präglade folkungarna mynt under tre olika upprorsperioder, och vid varje tillfälle har deras samlande politiska symbol, Erik den helige, på ett eller annat sätt åsyftats på mynten. Folkungarna var i praktiken Erikskultens viktigaste främjare på 1200-talet.

Första gången de enligt denna hypotes lät prägla mynt var år 1229 och tiden närmast dessförinnan, då den minderårige konung Erik Eriksson berövades kronan och slutligen upprorsledaren Knut länge, Erik den heliges sonson, uppsattes på tronen.

Mynten, som slagits någonstans i Svealand, har en förvirrad, med streck och punkter ersatt omskrift (fig. 12). I mittrundeln på myntet finns en fana, runt vilken man kan läsa VICA, av allt att döma en av utrymmesskäl framtvungad förkortning av VICARIVS (=ställföreträdaren) – i så fall ingen annan än Erik den heliges ställföreträdare. Redan vid denna tid ansåg man tydligen – efter mönster från Norge och Olav den helige – att Erik den helige var landets evige konung (rex perpetuus), när tronen var vakant eller när man inte ville erkänna den rådande regimen. (Jämför senmedeltidens interregnummynt när rådet lät prägla mynt i Sankt Eriks namn). I helgonkonungens kroppsliga frånvaro regerade i stället hans ställföreträdare, i detta fall hans ättling Knut länge, sedermera konung.

Nästa gång folkungarna lät prägla mynt var något av upprorsåren 1247 eller 1251. (Se vidare Rasmussons utmärkta analys "Rex Upsalie" 1952.) En av huvudorsakerna till striderna var att man inte ville erkänna Valdemar, Birger Jarls son, som var kungaättling enbart på mödernet. Ledarna för upproret var nu Knut länges söner, Holmger och Filip, som Birger Jarl småningom lät halshugga.

Från denna upprorsperiod känner vi tre olika mynttyper, alla med inskriften Rex Upsalie, Uppsalakonungen, enligt Bengt Thordeman åsyftande Erik den helige.

En typ har i mittrundeln ett kors, runt vilket inskriften läses retrograd (fig. 13), en annan har i mittrundeln

Fig 12.

Fig 13.

Fig 14.

Fig 15.

en krona och likaledes inskriften retrograd (fig. 14), medan den tredje typen har inskriften rättvänd och i mittrundeln ett A (fig. 15). Samtliga typer är präglade enligt svealändsk mynträkning, kanske i Uppsala.

Sista gången folkungarna reste sig i ett uppror var åren 1278–80, nu mot en annan av Birger Jarls söner, Magnus Ladulås. Ledarna var nu Filip Knutssons söner, vilka senare avrättades. Denna gång ägde upproret rum i Västergötland, och de mynt jag vill hänföra till detta uppror är också enligt götaländsk mynträkning. Mynten bär ett uncialt E inom slät ring, åsyftande som tidigare Erik den helige (fig. 16). Mynt-

Fig 16.

ningen synes enligt fyndens vittnesbörd ha varit ganska omfattande. Dessa mynt har tidigare attribuerats till hertig Erik Birgersson (död 1275), men Kenneth Jonsson har nyligen visat att de är något yngre, slagna just runt 1280, tiden för upproret.

Birger Jarl (1250–1260-talen)

Det finns några sällsynta brakteater, slagna enligt götaländsk mynträkning med ett B inom slät ring (fig. 17). Detta kan knappast åsyfta nå-

Fig 17.

gon annan än Birger Jarl. Myntningen utgör ytterligare ett bevis för jarlens starka ställning under 1200-talet; Birger Magnusson var i praktiken rikets mäktigaste man. Han efterträdde Ulf fasi vid dennes död år 1248. Genom sitt samtycke till de reformer som genomfördes på kyrkomötet i Skänninge samma år vann Birger kyrkans stöd. Under ett korståg mot tavasterna befäste han det svenska väldet i Finland. År 1250 avled den barnlöse konung Erik Eriksson, och Birgers ställning tryggades nu genom att hans son Valdemar valdes till konung.

Birger Jarl utvecklade en storartad lagstiftande verksamhet och påbjöd under förra hälften av 1250-talet edsörelagarna eller fridslagarna.

Med Birger Jarl gör den starka furstemakten sitt inträde i Sverige. Som ett led i sin handelspolitik lät han även på den redan tidigare befästa plats, där Stockholm nu är beläget, anlägga en stad efter nordtyskt mönster.

Birger Jarl avled år 1266.

Fig 18.

Fig 19.

Hertigarna Erik och Valdemar (1300-talets början)

På några av de mynt, som präglades under konung Birger Magnussons regering (1290–1318) och som visar olika typer av kronor på åtsidan, kan man läsa ett uncialt E (fig. 18) eller ett W (fig. 19) på frånsidan. Denna myntgrupp har utförligt studerats av Kenneth Jonsson, som därigenom kunnat föreslå vad de olika bokstäverna betyder. E och W kan inte stå för några andra än kungens bröder, hertigarna Erik och Val-

demar, som således synes ha tilldelats mynträtt eller självsvåldigt tagit sig denna rätt.

De båda bröderna är mest kända för att ha spelat en av huvudrollerna i två av den svenska medeltidens mest dramatiska händelser, nämligen Håtunaleken och Nyköpings gästabad.

På hösten 1306 fängslade Erik och Valdemar kung Birger på gården Håtuna i Uppland. Även om konungen ej formellt avsattes, blev hertigarna med Erik som den ledande de faktiska regenterna i riket. Småningom (1310) delades landet mellan konungen och hans bröder, som dock hade förpliktelse att avlägga länsed till sin kunglige broder.

Riksdeleningen 1310 blev dock inte bestående. I slutet av 1317 lyckades kung Birger fånga sina bröder, då de besökte honom på Nyköpingshus. De omkom i fångelse – enligt traditionen av svält – i början av 1318. Kung Birger var dock inte mäktig att stå emot den upprorsrörelse, som utbröt till hertigarnas förmån, och han fick fly till Danmark, där han avled år 1321. På sommaren 1319 valdes hertig Eriks tvååriga son Magnus till svensk konung.

Kungasönerna Erik ? och Håkan ? (1340–1350-talen)

Några av konung Magnus Erikssons penningar med tre motställda kronor på åtsidan och folkungalejonet på frånsidan och som präglats på 1340–50-talen har ett uncialt E (fig. 20) eller h (fig. 21) mellan kronorna. I analogi med bokstävernas betydelse på Birger Magnussons mynt skulle dessa bokstäver – E och h – möjligen kunna tyda på en feodal myntning för konung Magnus söner Erik och Håkan, men detta är minst sagt

Fig. 20.

Fig. 21

hypotetiskt. Möjligen kan också strålringsbrakteaten med ett uncialt E (fig. 22), (hela gruppen började sannolikt präglas 1354) tillskrivas en sådan feodal myntning, men troligare har de slagits efter Eriks uppror mot fadern 1356. Dessa mynt var utsatta för en stadig half försämring.

Erik hyllades redan som 5-åring år 1344 som kung av Sverige – dock skulle fadern ensam styra under sin livstid. Efter upproret mot fadern var Erik konung över större delen av Sverige till år 1359, då han hastigt avled, troligen i pesten.

Håkan var kung av Norge från 1343 till sin död 1380. 1362 till 1364 var han även konung i Sverige, mestadels tillsammans med fadern. Sannolikt skall de brakteater, som troligen slogs efter 1363 med ett H inom slät ring (LL grupp XXX:2) tillskrivas honom. Han stred länge om Sveriges krona med Albrekt av Mecklenburg, men fick slutligen se sig besegrad och återvände till Norge.

Fig. 22.

Fig. 23.

Fig. 24.

Hertig Erik Albrektsson? (1370- eller 1380-talet)

Den mycket sällsynta brakteaten med krönt uncialt E (LL XXXIIIC:4 fig. 23) och kung Albrekts av Mecklenburg Kalmarörtugar med samma bokstav på åtsidan (fig. 24) har länge förbryllat forskarna. Nämda brakteat slogs uppenbarligen tidigt och enbart under Albrekts tid till skillnad från motsvarande brakteater med krönt A och krönt S, som präglades länge.

Vad står dessa krönte E för? En möjlighet är att det var en slentrianmässig upprepning av den troligen under Erik Magnussons tid införda

KARLSKRONA MYNTHANDEL

Lennart Bertilsson
Hantverkargatan 11
371 35 KARLSKRONA

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Öppet månd–fred 10–17
tel 0455/813 73

typen, en annan att det var ett medvetet val som syftat på en person. Lars O. Lagerqvist har i en artikel i Myntkontakt 4/5 1979, "Vad betyder vissa bokstäver på våra medeltidsmynt?", framkastat en sådan teori:

E skulle i dessa fall kunna stå för kung Albrekts son, hertig Erik Albrektsson, som på mödernet hörde till folkungaätten och som var dotterson till den vid Nyköpings gästabad omkomne hertig Erik Magnusson. Lagerqvist anser det mycket sannolikt, att kung Albrekt låtit välja sin son till tronföljare ("utvald konung"); det hade blivit praxis under företrädarna. Mot slutet av Albrekts regering var Erik en tid regent (1388). Far och son besegrades sedan i början av 1389 av unionsdrottningen Margareta och fördes bort till en fångenskap i Danmark, som varade i mer än sex år. Det förefaller enligt Lagerqvist möjligt, att tronföljarens krönte initial dessförinnan sattes på Kalmarmynten (1370- eller 1380-talen).

Mot slutet av sitt liv framträdde Erik som tronpretendent. Han slog sig ned på Gotland för att bevaka sina intressen i Sverige. Vid denna tid kallade han sig vanligen konung och även andra gav honom titeln. Sverige var inte ett arvrike och han borde därför rimligen ha ett tidigare kungaval att stödja sig på, konstaterar Lagerqvist.

I juli 1397 avled emellertid Erik. Han hade då fått uppleva en stor besvikelse: Margareta hade 1396 genomdrivit, att hennes unge systemson Erik av Pommern valts till konung jämväl av Sverige och Norge. En dryg månad före Erik Albrekts död på Gotland hade pomraren i Kalmar tillika krönt till konung över alla de tre nordiska rikena.

Nils Sture (slutet av 1400-talet)

Två mynt av mycket stor sällsynthet – en örtug och en fyrk – bär namnet Nicolaus Sture kring ett krönt n på åtsidan och på frånsidan M(oneta) IN VALDIBVS (=VALLIBVS), således "mynt i Dalarna" (fig. 25 och 26). Stil och bokstavstyp passar väl ihop med mynt från 1400-talets slut och Lars O. Lagerqvist hänför därför mynten till Svante Stures fader, som i slutet av 1400-talet innehade Dalarna och Västerås som län.

Fig 25.

Fig 26.

I så fall skulle Nils Sture ha satt sin egen krönta initial och sitt eget namn på mynten långt innan riksföreståndarna gjorde detta. Lagerqvist pekar emellertid på en parallell: de samtida dansk-norska mynten, som cirkulerade i grannlandet och ingalunda kan ha varit obekanta i gränslandskapet Dalarna, har på åtsidan en krönt bokstav, i slutet av 1400-talet ett krönt h (Hans) eller n (Norge).

Nils Sture var en betydande man i svensk politik på 1400-talet, vilket inte minst hans myntning utgör ett belägg för. Han föddes på 1420-talet och slogs på 1440-talet till riddare av Kristoffer av Bayern. Under de oroligheter som inträffade på 1460-talet tog han Karl Knutsson Bondes parti. Under många år var han riksråd, och i slaget vid Brunkeberg 1471 utmärkte han sig i striden.

Han avled år 1494.

Hertig Magnus av Östergötland (1560–1595)

Hertig Magnus var Gustav Vasas andre son i hans äktenskap med Margareta Leijonhufvud, född 1542. Genom faderns testamente fick han ett betydande hertigdöme, men blev ganska snart ur stånd att styra detta. 1563 angreps han nämligen av en sinnessjukdom, som var-

ade till hans död år 1595. I allmänhet höll han sig lugn och stilla, men ibland blev han så våldsam att man måste hålla honom inspärrad. Tidvis var han jämförelsevis redig, men tidvis kände han inte igen sina närmaste. Enligt samtida källor var han godhjärtad men svag, och i likhet med sin broder Erik älskade han musik.

Ernst Nathorst-Böös har nyligen i en intressant artikel i Myntkontakt uppmärksammat följande passus i Erik XIV:s förordning från 1563: "Ibland thesse -63 åhrs Klippingar finnes några som Hertigh Magnus till Östergötlandh lät slå och hafwe två preckor på huar sidhan om Cronan och Marker uthi fijn.....-8 lodh".

Som Nathorst-Böös framhåller, är det inte första gången denna passus citeras. Redan Axel Wahlstedt har i Numismatiska Meddelanden XX uppmärksammat denna och hänvisar dessutom till Brenner, som uppger att dessa klippingar samtliga varit av 16 öres valör. Wahlstedt menar att dessa mynt borde vara slagna i Vadstena, där hertig Magnus hade sitt huvudsäte.

Nathorst-Böös finner en sådan präglings i och för sig inte otrolig då

hertig Magnus likaväl som sin bror Karl kunde ha utövat sin mynträtt, som han, på i övriga Europa inte ovanligt sätt, tillerkänts.

Idag förefaller hertig Magnus som en myntherre utan mynt. Några 16-öresklippingar med punkter vid sidan av kronan är nämligen inte kända och kan därför ej heller avbildas i denna framställning.

Hertigarna Johan och Karl (1568)

Hertigarna Johan och Karl, sedermera konungar med ordningstalen III respektive IX, lät i Vadstena under upproret år 1568 mot brodern, kung Erik XIV, prägla klippingmynt av silver. Ofta kallas dessa mynt "blodsklippingar". Anledningen till detta är att det silver, som gavs till Märta Leijonhufvud, änka efter den i Sturemorden dödade Svante Sture, lämnades av henne till de båda hertigarna, som av detta silver lät prägla de berömda klippingarna.

Mynten, som är utsökt vackert komponerade, är av valörerna 8, 4, 2 och 1 mark samt 4 öre (fig. 27 a-e). De bär alla på åtsidan en krönt vase mellan bokstäverna I(ohannes) och C(arolus) jämte årtalet 68, på frånsidan de tre kronorna och valörbeteckningen.

Fig 27 a.

Fig 27 b.

Fig 27 c.

Fig 27 d.

Fig 27 e.

Fig 28.

Hertig Karl av Södermanland (1560–1599)

Hertig Karl, Gustav Vasas yngste son, föddes år 1550. Enligt faderns testamente 1560 blev han hertig med förläning av Södermanland, Närke och Värmland, vilka han självständigt styrde från 1568, tidvis i djup osämja med sin bror, kung Johan III och senare med dennes son, kung Sigismund. Det var också den härkslystne och kraftfulle hertigen, som låg bakom Sigismunds fördrivande 1598 och avsättning 1599.

Hertigdömet betraktade Karl som ett mer eller mindre självständigt rike och lät också ganska självständigt prägla mynt utan att på dessa utsätta konungens namn, enbart sitt eget.

Den första hertigligen myntningen är från åren 1586–1587. Mynten omfattar 8 mark i guld (klipping från 1587, fig. 28) 2 mark 1587, 1 mark 1586 och 1587 samt 1/2 mark 1587 (fig. 29 a-c), alla präglade i Nyköping. Dalern 1587 bär hertigens porträtt placerat ovanför en vapensköld, i vilken Södermanlands, Närkes och Värmlands vapen ingår (fig. 30).

Nästa myntningsperiod påbörjades 1593 i och med präglingen av en mycket vacker dalerserie från Stockholm, vilken fortgick till och med 1598. Tveklöst är detta hertig Karls vackraste mynt, vars porträtt av hertigen utstrålar både hans härsklystnad och hans kraftfullhet (fig. 31).

Klippingar i både guld och silver

Fig 29 a.

Fig 29 b.

Fig 29 c.

Fig 30.

Fig 31.

Fig 32 a.

Fig 32 b.

Fig 32 c.

präglades mellan åren 1598–1604 (fig. 32 a-e). Trots Karls upphöjelse till riksföreståndare bär mynten inskriptionen CDS = Carolus Dux Sudermanniae, dvs Karl, hertig av Södermanland.

1 mark i silver 1598 är slagen på Gripsholm och i Stockholm, 8 mark i guld 1598 och 1599 i Stockholm, 8 mark i guld 1603 samt 4 och 2 mark i silver 1603 och 1604 i Kalmar.

I en uppsats publicerad 1983 har Yngve Almer och Ingemar Carlsson ifrågasatt äktheten beträffande 8 mark klipping i guld av åren 1587 och 1598 och anser dem falska.

Hertig Johan av Östergötland (1606–1618)

Hertig Johan av Östergötland var Johan III:s ende son i äktenskapet med Gunilla Bielke, född år 1589. År 1604 avsade han sig alla sina rättigheter till Sveriges krona till förmån för farbrodern Karl IX, varvid han fick löfte om att erhålla ett hertigdöme i Östergötland, vilket han tillträdde år 1606. Efter Karl IX:s död år 1611 förnyade han sin avsägelse mot att hertigdömet utvidgades. År 1612 förväldes han med Gustav II Adolfs syster Maria Elisabet, med vilken han levde i ett mycket olyckligt äktenskap.

Mellan åren 1611 och 1617 slog hertig Johan mynt, först i Vadstena, sedan i Söderköping: 1 riksdaler 1617 och 4 mark 1613, 1614 och 1617 med sitt eget porträtt samt 1 öre utan årtal och 1617 (fig. 33 a-c). Johan var skyldig att följa de bestämmelser som gällde för rikets mynt beträffande vikt, halt och storlek, något som han också gjorde. Han satte även ut sin kusins – den regerande konungen Gustav II Adolf – namn eller initialer på mynten.

Med åren försvagades han av en tilltagande sjuklighet, varför hans hertigdöme vansköttes, hans folk utarmades och han själv försänktes i skulder. År 1618 avled han.

Hertig Johan kom att bli den siste person nedom tronen, som utövade mynträtt. En över 400-årig epok i Sveriges mynthistoria var därmed tillända.

Referenser

- Almer, Y. & Carlsson, I. 1983. Äkta och falska guldklippingar 1587–1626. *Numismatiska Meddelanden XXXIV*. Stockholm.
 Brilioth, Y. 1959. *Handbok i svensk kyrkohistoria*, del 1. Stockholm.

Fig 32 d.

Fig 32 e.

Fig 33 a.

Fig 33 b.

Fig 33 c.

- Jonsson, K & Lagerqvist, L. O. 1978. Den tidigaste medeltida myntningen i Svealand. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* nr 5.
- Jonsson, K. 1977. Fastlandsmyntningen under Birger Magnusson (1290–1318) med utgångspunkt från skatt- och lösfynd. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1975–76.
- Jonsson, K. 1983. Översikt över fastlandsmyntningen ca 1180–1250. *Numismatiska Meddelanden XXXIV*. Stockholm.
- Jonsson, K. 1984. Myntningen under Valdemar 1250–1275 och Magnus Ladulås 1275–1290. *Myntkontakt/Svensk Numismatisk Tidskrift* nr 4/5. Stockholm.

- Lagerqvist, L. O. 1962. Om de mynt som attribuerats till den sk Daljunkarn. *Nordisk Numismatisk Årsskrift*. Stockholm.
- Lagerqvist, L. O. 1970 (LL) Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt. Stockholm.
- Lagerqvist, L. O. 1976. Sverige och dess regenter under 1000 år. Stockholm.
- Lagerqvist, L. O. 1979. Vad betyder vissa bokstäver på våra medeltidsmynt? *Myntkontakt/Svensk Numismatisk Förenings Tidskrift* nr 4/5. Stockholm.
- Lagerqvist, L. O. & Nathorst-Böös, E. 1981. Mynt, sedlar och medaljer. Stockholm.

- Lönnroth, E. 1944. De äkta folkungarnas program. i: *En annan uppfattning*. Stockholm 1949.
- Malmer, B. 1980. Den senmedeltida penningen i Sverige. *KVHAA:s Handlingar. Antikvariska serien nr 31*. Stockholm.
- Nathorst-Böös, E. 1984. Hertig Magnus av Östergötland mynt. *Myntkontakt/Svensk Numismatisk Tidskrift* nr 4/5. Stockholm.
- Rasmusson, N. L. 1952. Rex Upsalie. i: *Arkeologiska forskningar och fynd utgivna till H. M. Konung Gustav VI Adolfs sjuttioårsdag*. Stockholm.
- Sjöberg, R. 1979. Knut länges och Ulf jarls mynt. *Myntkontakt/Svenska Numismatiska Föreningens Tidskrift* nr 6. Stockholm.
- Sjöberg, R. 1983. Via regia incedens. Ett bidrag till frågan om Erikslegens ålder. *Fornvännen* nr 3–4. Stockholm.
- Sjöberg, R. Rex Upsalie och Vicarius – Erik den helige och hans ställföreträdare. Något om Erikskulten och de äkta folkungarnas uppror på 1200-talet. (Under publikation i *Fornvännen* under 1985. Stockholm.)
- Thordeman, B. 1960. Nordens helgonkonungar. *Finska Vetenskaps societetens Årsskrift*.
- Thordeman, B. 1965. Rex Upsalie. i: *Numismatiska Meddelanden XXX*. Stockholm.

Ann.: Alla fotografier ovan efter exemplar i Kungl. Myntkabinetet. Foto ATA (Nils Lagergren, Gunnell Jansson).

Stämpelidentiska men olikstora ethelredimitationer

Av Sven Brahme

Lummelundafyndet

Vid detaljerade studier av gamla mynt kan man sluta sig till många egenskaper som de stampar bör ha haft som kom till användning vid mynttillverkningen. Stampidentiska mynt och stampkedjor har också kunnat lämna väsentlig information om gångna tiders myntningsförhållanden och om myntens cirkulation.

Brita Malmer har beskrivit ett fall där man i Lummelunda på Gotland funnit 87 vikingatida mynt, varav 5 är stampidentiska ethelredimitationer, men där två av de 5 mynten är påtagligt större än de tre övriga.¹ Malmer skriver: "Bokstävernans detaljutformning, avtryck av ojämnheter i stamparna etc är desamma på alla fem mynten, endast med den skillnaden att på de båda större mynten är varje detalj utvidgad". Dessa 5 mynt torde kunna förråda något om sin tillblivelsehistoria och de skall därför undersökas lite närmare. Det förefaller som om de stampar som kommit till användning vid tillverkningen har svällt under tillverkningens gång, vilket kan bero på att otillräckligt hårt järn eller kanske brons kommit till användning i stamparna.

De 5 mynten tillhör typen "Long Cross" som ofta imiterades. Enligt Dolleys exakta kronologi slogs typen i England åren 997-1003², men sannolikt har imitationer av denna typ framställts under jämförelsevis lång tid³. Lummelundafyndet antas vara nedlagt efter år 1020.

Myntbeskrivning

Texten på myntens båda sidor utgöres av ca 13 bokstavsliknande tecken som ej ger någon begriplig mening. Tecknen är i flera fall bildade enligt engelskt manér med hjälp av kilformade punsar. Åtsidans ethelred-bild och frånsidans långarmade kors är också gjorda i engelsk stil. Att stampidentitet föreligger mellan de fem mynten går ej att taga miste på, ty man finner lätt ett dussin smådetaljer som överensstämmer på alla mynten.

Eftersom det är myntens olika storlek som gör dem anmärkningsvärda så skall måttförhållandena

Mynt a

Mynt e

Skala

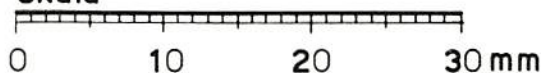

Fig 1a-b Frånsidan av det minsta (a) och det största (e) av de fem olikstora men stampidentiska ethelred-imitationerna.

närmare undersökas. Frånsidan för det minsta och det största myntet framgår av fig 1a och 1b.

De fyrkantiga myntens yttermått har mätts vid hörnen för att minska påverkan av den svällning som mynten utsätts för vid präglingen. Svällningen är nämligen störst där gravurens yttre pärlkrans tangerar mynttämnets kant. Ämnena tycks vara kapade av en silverrensa som åstadkommit genom utramning av en silversten. Det går lätt att skilja de båda sidor där kapningen skett, genom att dessa kanter är raka, från de sidor som bildat silverrensans kanter, som är oregelbundna. Medeltalet av de två mätningarna redovisas som bandbredden (B) respektive kaplängden (L) i tabell 1.

För att undersöka måtten på den graverade delen av mynten har använts metoden att göra mätningar på fotografiska förstoringar av mynten. För varje myntsida har fyra punkter definierats vid präglingsens periferi som låter sig lätt och med tillräcklig noggrannhet återfinnas på alla fem mynten. Punkterna, som valts nära vinklarna 0, 90, 180 och 270°, har uppletats på varje bild och markerats med ett nålstick för att underlätta mätningen.

Med skjutmått kan då två ungefär vinkelräta sträckor uppmätas med en uppskattad noggrannhet av $\pm 0,2$ mm. Om myntet avbildas med 4 gångers förstoring så kan sträckornas verkliga mått fastställas med en noggrannhet av $\pm 0,05$ mm eller $\pm 0,25\%$.

Det visar sig att alla mynten är olika stora, men två betydligt större än de tre övriga. Mynten ordnas nu efter tilltagande storlek och betecknas med a (fig 1a), b, c, d och e (fig 1b).⁴ Den relativa ökningen i förhållande till mynt a framgår av tabell 1. Följande kommentar till denna del av tabellen bör lämnas.

Myntet c är starkt böjt längs en lodrät axel varför de båda vågräta måtten på fotot blir missvisande. Hade myntet planats ut skulle de vågräta måtten blivit större. Mynt d tycks ha varit böjt längs båda axlarna, men åter rätats ut. Härvid har silvermaterialet brustit på några ställen så att man kan se dagern igenom myntet.

Denna åverkan kan ha förlängt alla de fyra uppmätta måtten på detta mynt. Det största av mynten, e, visar inga tecken på sådan åverkan. Däremot är åtsidan starkt angripen av korrosion, så att myntytan blivit

Mynt	UPPMÄTTA DATA						BERÄKNADE DATA								
	Bandbredd B mm	Kap- längd L mm	Kap- rikt- ning	Stamp- ställ- ning	Synliga slag		Vikt	Relativmått				Tjock- lek T	Ten- diam D	L/B	
					Åt- sida	Från- sida		Åtsida Väg- rät	Lod- rät	Frånsida Väg- rät	Lod- rät				Medel- tal
a	21,6	23,2	vågr	180°	3	1	3,24	1	1	1	1	1	0,60	4,21	1,07
b	22,1	22,2	vågr	0°	3	2	3,46	1,02	1,04	1,01	1,01	1,04	0,65	4,29	1,00
c	21,6	21,9	lodr	180°	4	2	2,79	(1,00)	1,08	(1,01)	1,03	1,055	0,55	3,92	1,01
d	22,5	23,3	lodr	0°	3	2	2,75	1,19	1,21	1,21	1,17	1,195	0,49	3,81	1,04
e	24,5	26,8	vågr	180°	3	4	3,59	1,26	1,23	1,25	1,18	1,230	0,51	4,17	1,09
Me- del	22,5	23,5			3,2	2,2	3,17						0,56	4,08	1,04

Tabell 1 Några uppmätta och några beräknade data för de fem mynten

porig, och vissa delar av de bokstavslänkande tecknen är bortfräta. Detta gör det något svårt att finna mätpunkterna på åtsidan, men frånsidan är helt intakt.

Stampställningen redovisas också i tabell 1 varav framgår att endast vinklarna 0 och 180° förekommer. Två av mynten (a och b) är dubbelslagna så att åtsidans yttre pärland dubblerats med ett avstånd upp till 2 mm mellan präglingslagen. En annan typ av flerdupbla konturer för vissa detaljer i gravyren förekommer på flera av myntens både åt- och frånsidor. Stamparnas sista formning av ifrågavarande detaljer är tydlig, men dessutom har klara märken från tidigare slag lämnat spår efter sig, så att man kan se vissa linjer upprepade 2, 3 eller till och med 4 gånger med ett avstånd av ca 0,2 mm från varandra. Typiskt är att dessa "spökbilder" endast förekommer på vissa avsnitt av det enskilda myntet. På den diametralt motsatta sidan är gravyren normalt återgiven. Fenomenet uppträder på helt olika ställen på de olika mynten och ej på samma ställe på myntets åt- och frånsida. Det förefaller som mynten tillverkats genom ett antal slag, och att varje slag lämnat ett märke efter sig som de påföljande slagen ej har kunnat utplåna. Högra delen av myntet i *fig 1b* visar sådana dubbelkonturer och i *fig 2* syns samma fenomen på åtsidan av mynt c mera i detalj. Antalet synliga slag redovisas i tabell 1. Mera härom nedan där tillverkningstekniken diskuteras.

Utöver ett stort antal detaljer som upprepas på alla mynten förekom-

Fig 2 Detalj av åtsidan av mynt c visande "spökbild" av vissa detaljer.

mer sådana som försvinner och sådana som tillkommer i myntserien a-e. I varje fall tycks stamparna ha renoverats mellan slagningen av mynten c och d eftersom nya slipmärken har tillkommit på mynt d och några märken har försvunnit som varit med på a, b och c. En annan mindre stampskada uppträder först på mynt c och därefter på d och e. Denna stampskada ligger utanför pärlandet som begränsas själva gravyren.

Den tillverkningsteknik som kan ha använts vid myntframställningen skall närmare behandlas men för att underlätta förståelsen av den diskussionen torde en kort orientering kring vissa egenskaper hos metaller vara på sin plats.

Lite teknologi

Utsattes ett metallföremål för en måttlig belastning uppstår en elastisk formförändring hos föremålet som är proportionell mot belastningens storlek, och denna föränd-

ring återgår när belastningen upphör. Ökas belastningen över en viss gräns, "sträckgräns", tillkommer dessutom en plastisk deformation som ej återgår när belastningen upphör, metallen kallflyter. Vid ytterligare ökad belastning går föremålet slutligen sönder om "brottgräns" överskrides. De här båda gränserna kan ibland höjas väsentligt med någon av följande åtgärder: genom att metallen legeras, genom att en metallegering värmebehandlas (här-das) och genom att metallen kallbearbetas t ex med slag. Vid mynttillverkning är kallbearbetning av intresse eftersom både silvret och myntstamparna utsättes förslag. Om man slår på en stålcylinde (t ex en myntstamp) med en hammare så hårt att stålets sträckgräns något överskrides tillplattas cylindern en aning, men samtidigt höjs sträckgränsen i stålet något. Vid upprepade lika starka slag kommer därför nästa slag att påverka cylinderns mått något mindre än närmast föregående. Formförändringen avtar logaritmiskt med antalet slag och därför är det möjligt att ur förändringarna efter redan några 10-tal slag beräkna formförändringens storlek efter t ex 1 000 eller 10 000 slag.

Tillverkningsteknik

Praktiska försök visar att för att prägla silverplåt av sterlingkvalitet (92,5% silver) behövs en energi i slaget på 6 kgm/cm², och det är därför av intresse att se hur olika stålsorter uppför sig när de utsättes förslag med just styrkan 6 kgm/cm².⁵ Ett ohärdat kolstål med 0,5% kol, som väl närmast motsvarar ett bra stål på

vikingatiden, visar sig öka i hårdhet så snabbt att det ännu efter 10 000 slag ej har svällt mer än ca 7% på diametern. Även ett kolstål med 0,2% kol sväller efter 10 000 slag ej mer än ca 20%. För att få högre värden måste man använda ännu kolfattigare stål och då kan en svällning på över 30% uppnås. Det visar sig emellertid att en järncylinder av ett sådant kolfattigt stål ej går att använda praktiskt eftersom cylindern deformeras (kröker sig) så snabbt att den blir otjänlig som verktyg. Om man däremot använder en järnplåt tex 2 till 5 mm tjock kan den, om den förses med gravyr, användas som "stamp" om den sätts in i en lämplig hållare. En sådan järnplåt kan genom kallbearbetning fås att svälla med mer än 30%. Det verkar alltså som man vid tillverkningen av de fem mynten ej kan ha arbetat med kolstål i stamparna utan med järn med så låg kolhalt att de ej kunnat hårdas samt att stamparna då måste vara så låga att de närmast kan liknas vid "plåtstamper". Man tycks ha arbetat med okonventionella metoder vid slagningen av mynten. Om man förser ett par plåtremsor med gravyr och sätter fast dem i lämpligt utformade käftar i en smedtång bör det vara möjligt att med en sådan anordning tillverka mynt. Att stampställningen för de fem mynten är endast 0° och 180° och ej som på de engelska förebilderna 0, 90, 180 eller 270° kan tyda på att den här antydda metoden tillämpats.

Dubbelslagning

Det är ej ovanligt att man finner mynt som blivit dubbelslagna. Om det första slaget blivit otillräckligt är det svårt att på nytt placera stamparna i exakt rätt läge i förhållande till myntet när man skall upprepa slaget. Man kan ju ej se hur stamparna hamnar, utan man är hänvisad till att försöka känna efter när både över- och understampen passar rätt i det delvis slagna ämnet. Misspassning på någon mm kan förekomma så som beskrivits för mynten a och b.

När ett silverämne utsättes för trycket från stamparna kommer silvret att kallflyta och anta den form som stamparna har när trycket är som störst. Även stamparna är i detta läge något förstorade men återtar sina ursprungliga mått när trycket upphör. Silverämnet däremot har kallflutit och krymper ej på

samma sätt som stålet varför det är omöjligt att exakt passa in ett slaget mynt i de stampar som använts. Om de båda stamparna är pressade mot silverämnet under hela slagförloppet kommer den del av myntet som har fått den skarpaste reliefen att fixera stamparna efter slaget medan vid den motsatta delen av myntet kommer myntet ej att fullt passa mot gravyren. Upprepas nu slaget kommer den del av myntet som har sämst passning att få delvis nya konturer som en följd både av stamparnas elastiska rörelse och silverämnets fortsatta svällning. Detta kan vara förklaringen till de "spökbilder" som tidigare redovisats. Fenomenet bör uppträda, speciellt om slagkraften ej varit tillräcklig för att helt utplåna märken från de föregående slagen.

Rent praktiskt kan man ha gått tillväga på följande sätt: I lämpliga spår i käftarna på en smedtång sätter man in graverade plåtstamper och mellan dessa placerar man silverämnet. Därefter slår man ett antal slag medan man hela tiden håller tången väl slutet.

Plåtstamparna har varit större än silverämnet, ty minst 2 olika märken utanför den runda egentliga myntbegränsningen finns utpräparade på ett antal mynt, och några märken som skulle antyda stamparnas yttre konturer kan man ej se.

Myntserien

Om man antar att stampstillverkaren lyckats kopiera ett engelskt mynt som han hade till förebild så borde yttre pärlranden ha en diameter på 19,6 mm som de engelska Long Cross mynten har i medeltal.⁶ Det minsta av de fem mynten har en pärlrandsdiameter på 20,8 mm, dvs 6% större än originalet, varför redan det minsta myntet kan antagas vara något förstorat. Om man lägger 6% till medeltalet av de i tabell I redovisade relativmått så kan man rita ett diagram (fig 3a) över hur stamparna svällt från ett tänkt begynnelsestadium. Om man antar att det största myntet utgör nummer 1 000 i en myntserie, så kan man i diagrammets logaritmiska skala för antalet mynt utläsa att mynt a bör ha haft nummer 4, mynt b nummer 7, mynt c nummer 17, mynt d nummer 400 och mynt e nummer 1 000.

I ett liknande diagram (fig 3b) kan man se hur de enskilda måtten på de fem mynten följs åt i myntserien.

Det framgår att de olika måtten ökar ungefär i samma takt, vilket kan tyda på att de båda stampplåtarna hela tiden använts tillsammans utan inblandning av några ytterligare stampplåtar.

Silverämnena

Vid myntpräglingen tycks man ha utgått från ämnen som kapats från en silverremsa. Denna har antagligen i sin tur tillverkats genom att en gjuten silverten hamrats ut till lämpliga dimensioner, naturligtvis med mellanglödningar när så behövs.⁷ Tillplattar man en silverten med en hammare kommer den att svälla ungefär lika mycket på bredden som på längden så att tvärarean blir oförändrad. Med hjälp av myntens vikt och silvrets specifika vikt kan man beräkna ämnets genomsnittstjocklek (T) och därur få fram tvärarean, som i sin tur kan omräknas till en tänkt cirkelarea. Denna tänkta cirkels diameter (D) återfinnes i tabell 1, och man ser att för de fem mynten faller diametern inom 4.05 ± 0.24 mm. Att gjuta en silverten med en tolerans på $\pm 1/4$ mm torde ha varit svårt, varför man förmodligen gjutit en något tjockare silverten som sedan utsmitts till en ten med önskad diameter. Först därefter har uthamringen till ett silverband gjorts och genom att kapa kvadratiske bitar ur ett sådant band erhålles något så när lika tunga silverämnen oberoende av bandbredden. Det visar sig också att kaplängden, så som den uppmätts, hela tiden är nära men strax över breddmättet (se L/B i tabell 1).

Försök

För att verifiera att mynt kan tillverkas med en "plåtstamp" och att plåten sväller under tillverkningens gång har ett praktiskt försök gjorts. I en glödgad järnplåt, 2 mm tjock och med låg kolhalt, har ett antal märken och några siffror slagits in med punsar. För att påskynda svällningsförloppet har ca 9 kg/cm² slagenergi använts och efter 40 slag har diametern svällt med ca 25%. Stampen ger, trots den hårda behandlingen, läsbara präglingsavtryck i sterlingsilver som använts vid försöket (fig 4a och b). Försöksanordningen tillät att stamp och silverämne förblev hoppressade även efter slaget och genom att slå två gånger på samma ämne kan en extra "spökbild" iakttagas (se fig 4b där de runda punkterna utanför den spegelvända fyran har fått dubbla konturer).

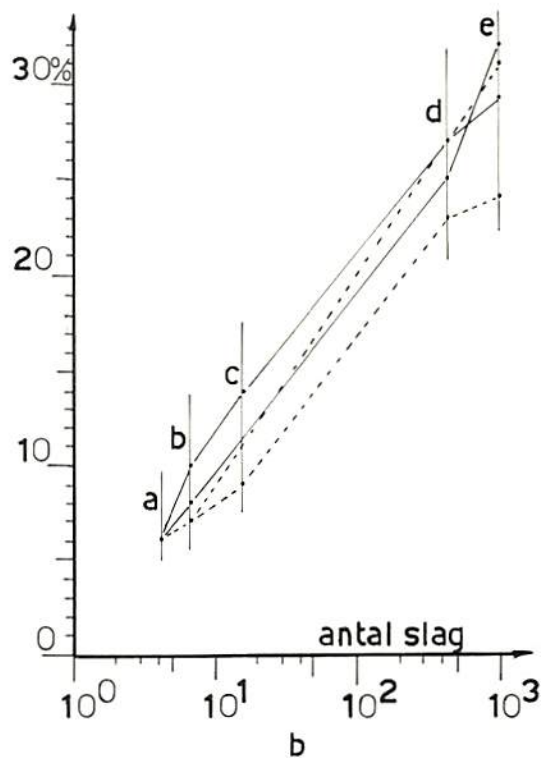
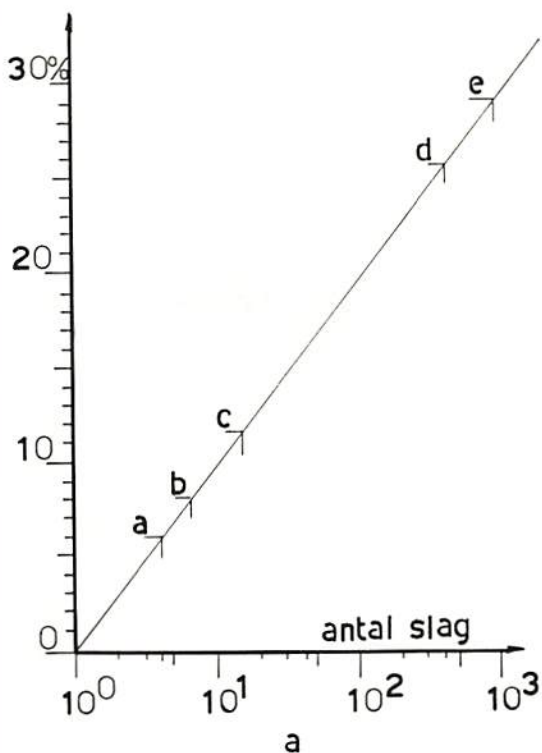

Fig 3a-b Diagram visande hur myntens mått tilltar. 3a visar medeltillväxten för 4 mått per mynt, 3b de individuella måttens tillväxt. Antalsskalan är logaritmisk

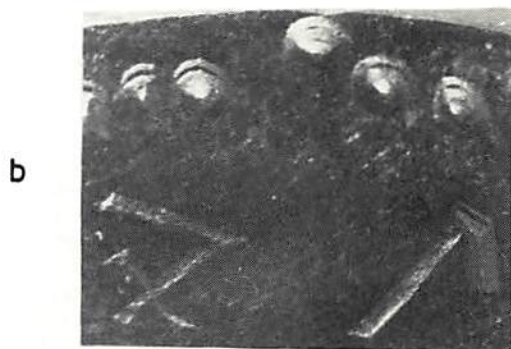
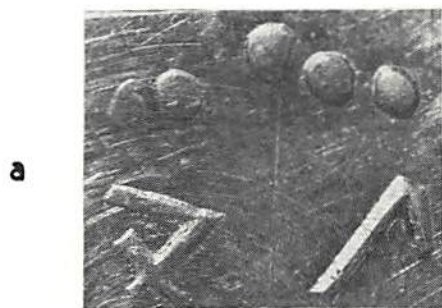

Fig 4a-b En experimentprägling i sterlingssilver. 4a i början av en serie. 4b efter 40 slag med förhöjd slagstyrka. I fig 4b kan "spökbild" vid punkterna iakttagas.

1. Malmer, Brita 1973: Bidrag till studiet av Ethelredimitationer med obegriplig inskrift. *Numismatiska meddelanden XXXI* sid 34ff.
2. Dolley-Metcalf 1961: The Reform of the English Coinage under Eadgard. *Anglo-Saxon Coins, Studies presented to F. M. Stenton*, London 1961 s 136-168.
3. Malmer 1973 aa sid 36.
4. Lummelundafyndet förvaras på Kungliga Myntkabinettet, Stock-

holm, och de fem här aktuella mynten har där samma nummer som deras avbildningar i Malmers artikel (not 1). Sälunda gällar: Malmers fig 1.1 = c, 1.2 = b, 1.3 = a, 1.4 = e och 1.5 = d.

5. Några experiment har gjorts av författaren med hjälp av slaganordning där en vikt på 25 kg, som anbringats i en pendelliknande vagga, får falla från önskad höjd för att tillföra slagenergi. Själva slaget sker horisontellt mot två "stampar" med silverplåt emellan

och anbringats vågrätt mot ett tungt mothåll som tar upp slagkraften.

6. Siffran 19,6 är framräknad som ett medeltal ur ett hundratal Long Crossmynt funna på Gotland.
7. Framställning av silvertenar och silverämnen har behandlats av Lillemor Lundström i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1968 s 11-18 samt av Kenneth Jonsson i *Myntkontakt/SNT* 1984 s 179.

Apsley House och hertigen av Wellingtons medaljer och ordnar

Av Ian Wiséhn

Vid Hyde Park Corner i det centrala London ligger Apsley House — en gång i tiden hertigen av Wellingtons hem. Huset är idag ett mycket vackert museum med stora samlingar (öppet: tis-tor, lör 10.00-17.50, sön 14.30-17.50). Förutom vackra taylor, porslinsserveriser, silver mm finns det en hel del av intresse även för numismatikern.

Huset med sin tegelfasad byggdes 1778 av Robert Adam åt baron Apsley. 1807 köptes det av lord Wellesley, Wellingtons äldre bror, som sedan 1817 sålde det till hertigen. Under Wellingtons tid förvandlades det vackra huset, med hjälp av arkitekten Benjamin Wyatt, till ett palats. Wyatt klädde fasaden med kalksten och byggde 1828 till den stora portiken. Det var meningen att palatset skulle imponera under åren då hertigens politiska stjärna stod som högst (han var under en tid premiärminister). Palatset var kvar i familjens ägo till 1947, då den sjunde hertigen av Wellington skänkte det och i stort sett vad som fanns kvar efter den förste hertigen till staten, och 1952 öppnades det som museum.

I den långa raden av brittiska krigshjältar från slagfält i åtminstone tre världsdelar och från alla de sju haven finns det väl två som höjer sig över alla andra, Nelson och Wellington. På något sätt är väl för svensk publik Nelson i alla fall den mest kände. Hans berömda vapenbroder är något mera anonym. Hertigen av Wellington låter strax mera opersonligt. Det är ungefär som om vi skulle minnas prins Eugen som hertigen av Närke. Nelson dog dessutom hjälte-döden i ett av historiens mest berömda sjöslag. Han var en nydanare av sjökrigets taktik. Dessutom hade han lady Hamilton vid sidan av en mycket anonym hustru. Nelson hedrades också med en staty på Trafalgar Square, en plats som de flesta människor kan peka ut på kartan. Vad vet mannen på gatan om Arthur, hertig av Wellington (med familjenamnet Wellesley)? Troligtvis att det var han som definitivt gjorde slut på Napoleon vid en plats i Belgien med namnet Water-

loo. I Apsley House lär man känna mannen bättre. Huset är fyllt med hertigens kvarlåtenskap. När man ser allt vad han lämnat efter sig undrar man om någon annan enskild person i hela världshistorien blivit så otroligt hedrad, så otroligt uppvaktad, så otroligt överöst med gåvor från praktiskt taget hela den dåvarande civiliserade världen. Och vilka gåvor sedan! På den punkten är Nelson nästan torparaktigt behandlad — det kan man konstatera i det mycket fina marinemuseet ute i Greenwich (även här finns många medaljer utställda).

Redan i entréhallen i Apsley House möter man en så storslagen gåva som nycklarna till staden Madrid. Det är ett tack från Ferdinand VI för att han fick sin huvudstad befriad från fransmännen. I nycklarna finns infällda miniatyrporträtt av den spanske kungen och hans drottning, inramade av diamanter. I en monter finns 18 snusdosor, vilka hertigen fått från diverse suveräner och diverse städer. Det är underbara arbeten i guld och emalj och bland givarna finns Fredrik Wilhelm III av Preussen, tsar Alexander av Ryssland och kejsar Frans I av Österrike.

Hertigen var inte heller utarmad på marskalksstavar — elva stycken hade han. Ett par var hans ordinarie hög-hetstecken i brittiska armén, resten insignier på att han var fältmarskalk i portugisiska, spanska, hannoverianska, nederländska, ryska, österrikiska och preussiska arméerna. Hederssvärd hade han sexton stycken från lika många donatorer. I hertigens hem finns praktserveriser i porslin och silver skänkta av Fredrik Wilhelm av Preussen, Ludvig XVIII och från Fredrik August av Sachsen bland många andra. Karl XIV Johan skänkte Wellington två porfyrvaser.

Naturligtvis skulle man kunna fortsätta uppräknningen av gåvor och hedersbetygelser av detta slag. Tavelmålningen är mycket förnämlig med verk av bla Brueghel, van Dyck, Goya, Murillo, Rubens, Tizian och Velázquez. Mycket är gåvor men en hel del har hertigen själv köpt.

Bland medaljerna är Waterloo-

Arthur Wellesley, hertig av Wellington, 1769-1852. Akvarell av T. Heaphy; tillhör National Portrait Gallery. Reprofoto: Bo Widegren, KMK.

medaljerna de som man närmast väntar sig att finna i Apsley House och mycket riktigt finns också ett stort antal dylika kring temat Waterloo, bla Pistruccis stora medalj—Pistrucci fick erbjudandet att utföra den officiella medaljen över segern. Arbetet gick dock extremt långsamt av många olika orsaker. En av dessa var Pistruccis avundsjuka och missnöje med att William Wyon fått tjänsten som förste medaljgravör vid The Royal Mint. Medaljen blev inte färdig förrän 1849 och då var åtsidans fyra kungligheter alla döda (prinsen av Wales, Frans av Österrike, Alexander I av Ryssland och Fredrik Wilhelm av Preussen).

Bland hertigens imponerande uppsättning av ordnar dröjer man litet extra vid hans exemplar av strumpebandsorden. I dess kedja hänger ju alltid en liten emaljfigur föreställande S:t Göran och draken, men i Wellingtons fall har man inte nöjt sig med den vanliga figuren. Han har fått en briljanterad S:t Göran eller för att uttrycka sig rätt, "The greater

Den stora medaljen över slaget vid Waterloo 1815, där hertigen av Wellington – se artikeln s 260 – hembar segern. Graverad av Benedetto Pistrucci, färdig först 1849. Bronsexemplar i Kungl. Myntkabinettet. Något förminskad från den rätta diametern.

som är 135 mm. Man har aldrig vågat prägla något exemplar med stämpeln, utan existerande exemplar är galvaniska. Foto: Nils Lagergren, ATA.

George". Det är ett utsökt juvelrararbete med 15 diamanter av en mindre hasselnöts storlek och en mängd smärre. Denna speciella strumpebandsorden gavs första gången till hertigen av Marlborough för hans krigiska tjänster och sedan fick alltså Wellington den. Efter honom har den burits av Churchill vid drottning Elizabeths kröning. Churchill var ju Marlboroughhättling. Wellingtons exemplar av den spanska Gyllene skinnen har också en extra utstoppning, kraschanen med det lilla "skinnen" är helt briljanterad. Sverige är med på ett hörn i ordenssamlingen. Karl XIII skickade honom svärdsorden med svärdet. Från kung Viktor Emanuel av Savojen fick Wellington Annunziataorden (stiftad 1362). Som ett tack för utförda tjänster i Indien fick Wellington år 1804 Bathorden mm.

I ett speciellt skrin ligger 40 bronsmedaljer präglade under George III:s

regeringstid, alla skildrande historiska händelser. En medalj av historiskt intresse är Seringapatammedaljen. Vid stormningen av Seringapatam (Indien) 1799, dödades britternas främste motståndare där, Tipoo av Mysore. Som ett resultat av denna seger fick britterna total kontroll över hela södra Indien.

I en monter ligger medaljer kring hertigens segrar på den spanska halvön. Alla medaljer berör dock inte krigiska händelser. En rad behandlar ämnen såsom tex öppnandet av Liverpool — Manchester-järnvägen, utförd av Halliday 1830. Ovan nämnda medaljer är endast ett litet urval av alla dem som finns utställda. Wellington hedrades av sin omvärld på många andra sätt också. På många ställen finns gator, torg, statyer och byggnader uppkallade efter honom, enbart i Stor-London 26 gator. Nya Zeelands huvudstad har sitt namn efter hertigen, ett berg i Tasmanien, tre städer

och en sjö i Australien, en stad i Kanada och en i Sydafrika samt en ö utanför Chiles kust. Wellington avled 1852.

Få svenskar har hittills hittat till Apsley House mitt i hjärtat av London.

HÅKAN WESTERLUND

Mynthandel

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER**

*Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar
före 1930*

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel 08/11 08 07

Kanban

Av Ian Wiséhn

De glittrande neonskyltarna som idag lockar till sig kvällsbesökaren till Ginza-distriktet i Tokyo är en modern inkarnation av de sk *kanban* (affärsskyltar) som fanns i det forna Japan. Alla affärer, värdshus, penningutlånare mm hade speciella skyltar som klart visade deras verksamhet. Några skyltar med penninganknytning kommer nedan att beskrivas. Först en kort historik. De första prototyperna till dessa skyltar skapades så tidigt som på 700-talet. Då infördes en lag som tvingade handelsmännen att på marknaden i Kyoto tydligt visa vad som salufördes. Skyltarna tillverkades utan tanke på någon skönhet. Det var meningen att alla skulle förstå symboliken, även den som var analfabet.

Under Edoperioden (Tokugawa-shogunatet) var skyltarnas utseendet fortfarande enkla men efter den borgerliga revolutionen med kejsaren i spetsen år 1868 förändrades skyltens utseende liksom så mycket annat i samhället. Köpmännens rikedom var stor, vilket gjorde att man skapade nya och mer varierade skyltar.

Det är svårt att datera *kanban*. Den kalligrafiska stilen, uppkomsten av nya produkter och standardiserade varumärken ger en del ledtrådar kring skyltens ålder.

Den största samlingen av *kanban* samlades ihop av en amerikan vid namn Edward Morse. Hans samling av tvåhundra dylika finns i Peabody Museum i Salem, Massachusetts.

Här nedan beskrivs fem *kanban* från olika samlingar.

1. Pantbankens *kanban*.

Tillverkad av trä och lack. 14×12 cm. Edoperioden. *Shōgi* som är den japanska motsvarigheten till schack spelas med marker som skiljs åt, ej genom formen utan av tecknen (*kanji*) som inristats på plattan. Inskriptionen på *shōgin* kan syfta på *ōshō* (kung) eller, som på denna *kanban*, föreställa en *kaku* (en "vild pant"). Kakupjäsen går diagonalt över spelbrädet tills den vid ett särskilt läge blir "guld", som är den viktigaste pjäsen på brädet. *Kaku* var även en myntsort under Edo-perioden.

Bild 1. Pantbankens *kanban*. Foto (liksom följande) Gabriel Hildebrand, RAÄ.

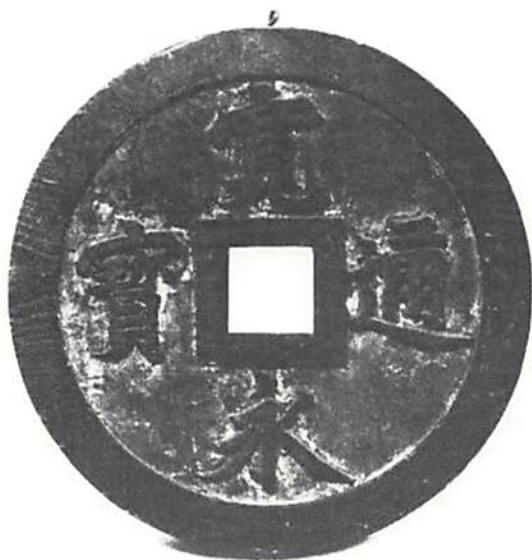

Bild 2. Penningväxlarens *kanban*.

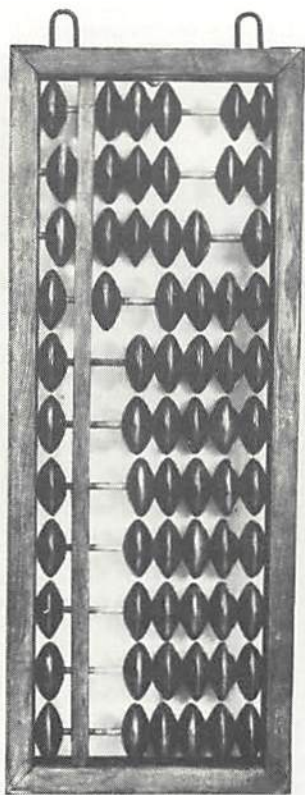

Bild 3. Abacusaffärens kanban.

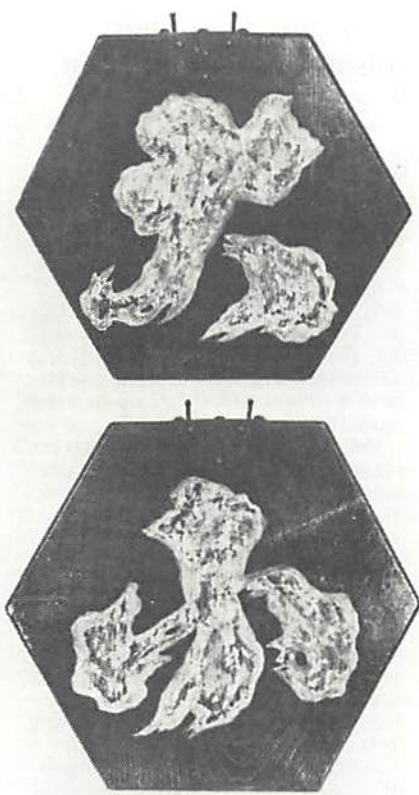

Bild 4. Penningutlånares kanban.

Bild 5. Penningutlånares kanban.

Shōgijpjäsen var den symbol som pantbankerna använde som symbol för sin verksamhet. På skylten fanns oftast även pantbankens namn.

2. Penningväxlarens kanban.

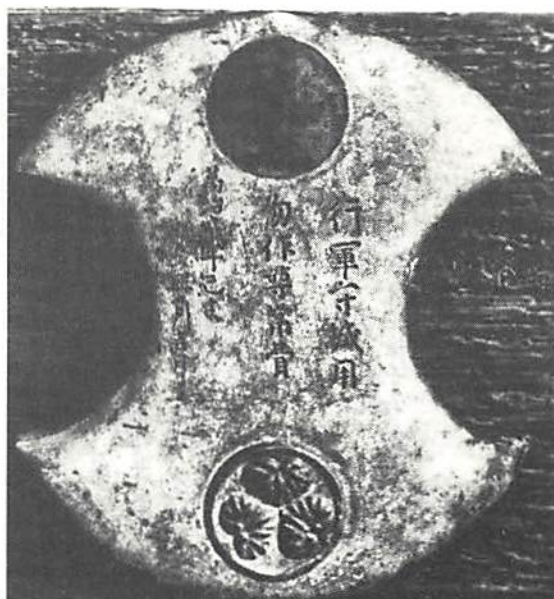
Tillverkad av trä och lack. 28 cm i diameter. Edo-perioden.

Inom penning- och bankområdet kom vissa kanban att sättas i samband med köpmannaklassens uppgång under Tokugawa-shogunatet. Denna skylt användes av en penningväxlare. Skyltens utseende kommer från de kinesiska kopparmynt som japanerna införde till Japan under Kanei-eran (1624–1644). Texten på skylten är följande: Kanei tsūhō, vilket betyder "mynt från Kanei-eran".

3. Abacusaffärens kanban.

Tillverkad av trä. 131×50 cm, Meiji/Taishō perioden.

Detta är ett perfekt exemplar av en jitsubutsu kanban. Den är betydligt större än dess förebild och den skall hänga vertikalt. Den är en perfekt kopia av en abacus, köpman-

Detalj av bild 5.

nens och penningväxlarens främsta hjälpmedel i Japan. Abacusen (eller *soroban* som den kallas i Japan) infördes till Japan under 1400-talet från Kina och dess utseende har i stort ej förändrats under århundradena. Ramen är av körsbärsträd, ett material som alltid reserveras för finare träarbeten.

4. Penningutlånares *kanban*.

Tillverkad av polykromfärgat trä. 41×45 cm, Edo-perioden.

Denna *kanban* består av två till formen identiskt lika skyltar, den ena med tecknet *dai* (stor) och den andra med tecknet *shō* (liten). Penningutlånares och pantbanker använde liknande skyltar under hela Edo-perioden för att visa den gällande låneräntan.

5. Penningutlånares *kanban*.

Tenn (målad) på träplatta. 35×140 cm, Edo-perioden.

Denna *kanban* innehades av en utlånares av guld- och silvermynt. Penningutlånares hade fått särskilt tillstånd av shogunen att driva utlåning. Skatterna som penningutlånares betalade till shogunen gick ofta till samhällsnyttiga ändamål. Det högra metallföremålet (i silverfärg) på träplattan berättar om den dagen år 1587 som familjen fick rätten av shogunen att indriva pengar för arméns försörjning. Som ett tack för denna tjänst fick penningutlånares familj rätten att på sin *kanban* avbilda Tokugawaättens trebladiga vapen. Det vänstra metallföremålet (i guldfärg) minner om en senare uppgift att skaffa fram pengar för att täcka resekostnaderna för armén under en krigskampanj år 1793. Dessa symbolers form kommer av en urgammal japansk vikt som tidigare användes vid vägning av ädla metaller. Denna blev med tiden bankernas erkända symbol.

Skall Ni sälja?

Vi köper

Mynt • Sedlar • Medaljer

Ordnar • Fickur

**SELINS
MYNTHANDEL AB**

Malmskillnadsgatan 29

111 57 Stockholm

Tel 08-11 50 81

Den internasjonale numismatiske kommisjon

Styret for Den internasjonale numismatiske kommisjon har holdt sitt årsmøte 26.–27. august 1985 i München, i lokalene til det Bayerske Videnskapsakademi. Til stede var presidenten Robert Carson (England), de to visepresidentene Peter Berghaus (Vest-Tyskland) og István Gedai (Ungarn), sekretæren Kolbjørn Skare (Norge), kassereren Herbert A. Cahn (Sveits) og styremedlemmene Michael L. Bates (USA) og Jean-Baptiste Giard (Frankrike).

Ved åpningen av årsmøtet uttrykte presidenten styrets sorg over at dets medlem Ernesto Bernareggi (Italia) var avgått ved døden.

Referat fra forrige årsmøte, holdt i Berlin og Dresden 26.–28. mars 1984, trykt i *Compte Rendu* 31. 1984, ble godkjent. På grunn av presidentens fravær siste år (han er nå bosatt i Australia) ga visepresidenten Peter Berghaus en rapport om aktiviteten i denne tiden. Han hadde deltatt i møtene til organisasjonskomiteen for den internasjonale myntforskerkongressen som skal holdes i London i september 1986. Han redegjorde også for opplegget for den numismatiske seksjon ved den internasjonale historikerkongressen i Stuttgart (25. august–1. september 1985) med foredragene der den 29. august. Kassereren fremla regnskapet for 1984 og budsjett for 1985, og disse ble godkjent. Til tross for et par utmeldelser var kommisjonen nå kommet opp i 112 medlemmer fra 36 land. Tilveksten av syv nye medlemmer fra Belgia, Marokko, Sveits, Ungarn, Vest-Tyskland og Østerrike ble notert med tilfredshet.

Utgiveren av kommisjonens *Newsletter*, Herbert Cahn, kunne vise til utgivelsen av to nummer i det forgangne år og at et nytt var klart for publikasjon september 1985. Hans sirkulære til medlemmene med spørsmål om numismatiske nyheter hadde bragt svar fra bare fjerdeparten av medlemsstokken, og han gjentok derfor sin appell om å få tilsendt så mye informasjon som mulig til kommende nummer av *Newsletter*. *Compte Rendu* 31 (1984), kommisjonens trykte årshäfte, ble fremlagt. Dette heftet inneholder blant annet stoff en historikk for myntkabinettene i Stuttgart og Karlsruhe. Det var enighet om at neste nummer skulle følge det vanlige opplegg, og man håpet å bringe historikk om offentlige myntsamlinger i Storbritannia som ikke tidligere var publisert – siden kongressen neste år holdes der.

En rapport om arrangementsforberedelse til denne kongressen ble fremlagt av John Kent, formann i organisasjonskomiteen. Arbeidet med den store forskningsrapporten (*Survey of Numis-*

matic Research 1978–1984) var i god gjenge. Det var sørget for gode lokaliteter for kongressen og for innkvarterings- tilbud til deltagerne. Listen over anmeldte foredrag ble nå gjennomgått. Et sirkulære for endelig påmelding for kongressdeltagere ville bli sendt ut på slutten av inneværende år. Et utkast til en minnemedalje i anledning kongressen ble fremlagt for styret. Kommisjonens generalforsamling ved kongressen blir avholdt lørdag 13. september 1986.

Alt nå er det mottatt tre søknader om å få arrangere neste kongress, den 11. internasjonale myntforskerkongress: fra Det ungariske numismatiske selskap (Magyar Numizmatikai Társulat), fra Det italienske numismatiske selskap (Società Numismatica Italiana), og fra Det kongelige belgiske numismatiske selskap (Société Royale de Numismatique Belgique). Den endelige avgjørelse om hvor neste kongress skal holdes, vil bli truffet på kommisjonens generalforsamling i september neste år.

Et forslag fra Centro Internazionale di Studi Numismatici i Napoli om å utpeke Kenneth Jenkins og Nicola (Franco) Parisi til medlemmer av dets styre ble godkjent. Styret diskuterte og ble enige om å foreslå enkelte endringer av statuttene. Forslagene vil bli sirkulert til medlemmene i god tid for generalforsamlingen 1986. Paul Naster (Leuven), formann i komiteen for *Sylloge Nummorum Graecorum* var tilstede og fremla sin rapport om fremdriften av prosjektet. Det var ikke i årets løp publisert nye bind, men hefter for samlingene ved Aarhus Universitet og Staatliche Münzsammlung i München var i trykken. Et antall andre hefter, fra samlinger i tolv land, var under forberedelse. Det ble også avgitt rapporter om andre prosjekter som ligger under kommisjonen eller skjer under dennes medvirkning. Av *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* var bind III gått i trykken våren 1985. Av rapporten om *Numismatic Literature* som utgis av American Numismatic Society, fremgikk det at det var visse vanskeligheter med å sikre en fullstendig og rask informasjon. For å klare dette vil man henstille til nasjonale redaktører og forfattere av bøker og artikler om å meddele titler og abstracts så ekspedit som mulig. Man foreslo et møte med de nasjonale redaktører og en representant for American Numismatic Society under kongressen i London – for å diskutere problemer – og for å gi dette viktige prosjektet publicity.

Det ble gitt mottagelser for styret av Bayerische Landesregierung og Verband der Deutschen Münzenhändler e. V. I anledning av styrets besøk ble det også arrangert et foredragsmøte der direktøren for Staatliche Münzsammlung, Dr. Wolfgang Hess, holdt et foredrag om samlingens historie.

Det ble besluttet å holde neste møte 22.–23. mai 1986 i Haag.

K. Skaare

Canada

ANNOUNCING THE OFFICIAL 1988 OLYMPIC WINTER GAMES COINS.

A LIMITED MINTAGE SET OF 10 STERLING SILVER COINS TO COMMEMORATE A UNIQUE SPORTING EVENT.

The Royal Canadian Mint has worked with Canada's finest artists to create a unique celebration of athletic prowess. The coins will be issued in pairs every 6 months.

NOW AVAILABLE: COINS 1 & 2

The picture cannot do justice to the quality of these coins. Only when you see them will you fully appreciate their exquisite craftsmanship.

Downhill Skiing

The drama of this ever-popular event is frozen in time by award-winning Canadian coin designer Ian Stewart.

Speed Skating

Designed by veteran coin artist Friedrich Peter, the very spirit of this exhilarating sport lives within this coin.

CREATED FOR THE DISCERNING

- 1. One Troy ounce of pure Silver
- 2. Legal tender in Canada
- 3. First \$20 denomination Canadian Silver coins
- 4. Rare edge-lettering in English and French "XV Olympic Winter Games - XV" Jeux Olympiques d'hiver

- 5. Bearing the official emblem of the Calgary Olympic Winter Games
- 6. Artist's initials are inscribed on each Canadian coin bearing his design
- 7. Proof coins - flawless impression, higher-than-average frosted relief and brilliant surface
- 8. Ten dynamic designs - authentic in every sporting detail
- 9. Diameter: 40 mm, weight: 34.107 grams.

Royal Canadian Mint Monnaie royale canadienne

Official Mark Canadian Olympic Association 1979

Obverse: All coins in the series bear Arnold Machin's effigy of Her Majesty Queen Elizabeth II.

LIMITED MINTAGE

Production of these coins will be limited to 350,000 complete sets of 10 coins worldwide.

SUBSCRIBE NOW FOR THE COMPLETE SERIES

Availability of a complete set can only be guaranteed if you subscribe.

With all subscriptions, a free luxury display case will be yours with issue 2, and an individually numbered Certificate of Authenticity with the final issue.

Please return coupon to Royal Canadian Mint, Baldersgatan 4, 114 27 Stockholm

ORDER COUPON

YES! I am interested in purchasing the coins commemorating the 1988 Calgary Olympic Winter Games.

☐ I take a subscription for all ten coins. I enclose SEK 560, the price of coins 1 & 2 in the set. As future issues become available, they will be invoiced at the prevailing market price for future delivery. Closing date for subscriptions: September 30, 1986.	☐ Send me coins 1 & 2 only. (above designs). I enclose SEK 560.
	☐ Send me coin 1 only. (Downhill Skiing). I enclose SEK 280.
	☐ Send me coin 2 only. (Speed Skating). I enclose SEK 280.

All prices include VAT, packaging and postage. If not satisfied, coins can be returned undamaged within 7 days for refund. Credit card charges are subject to fluctuation due to currency changes.

Name _____
 Address _____
 City _____
 Postcode _____

- I enclose an international money order.
 Please debit my Access American Express Barclay Card Diners' Club for the amount shown above. Card number: _____

Royal Canadian Mint Monnaie royale canadienne

Expiry date _____ Signature _____

Royal Canadian Mint
 Baldersgatan 4
 114 27 Stockholm

M125

FRÅGE-SPALTEN

Fråga:

Under mitt sysslande med att renskriwa en dagbok från 1830-talet, författad av en indelt soldat i Västerbottens regemente, har jag träffat på följande under den 11 maj 1835:

"...under det jag var der kom Jacob Pehrssons hustru dit och gråla på Brita Pehrs Dotter Som Låg redd för döden, uti nå Smått och Slutligen tog hon Sig Sjelf Pängar ifrån et annat rum, Som skulle höra Brita till, och då erkände hon Sig hafva tagit 1 plåt och 2. adertonskilling eller tillsammans 1 Rdr 4 s..." (min kurs).

Mina frågor är: Vilket mynt eller vilken sedel avses med "plåt"? Det verkar som om "adertonskilling" var ett mynt. Stämmer det? Tack-sam för svar.

Lars-Gunnar Boman,
Stockholm

Svar:

"Plåt" var ursprungligen det sena 1600-talets och 1700-talets namn på ett specifikt mynt, nämligen 2 daler s(silver) m(ynt) i koppar, ett plåtmynt som efter 1665 var = 6 daler k(koppar) m(ynt), eftersom 1 daler s m då och framgent var = 3 daler k m. Till en början motsvarade kopparen i 2-dalern 1 riksdaler specie (rdr sp) i silver, men ej längre så efter Karl XII:s viktsänkning. Namnet "plåt" följde nu med plåtmyntet och, sedan myntet efter ryska kriget i början av 1740-talet och ända fram till sista december 1776 ej längre lämnades ut vid inlösen av sedlarna – en slags pappersmyntfot – gick det över till att användas om en summa av 6 daler k m i riksbankens sedlar. Dessa sjönk i värde mot silver- och kopparmynten. Då silvermyntfoten återinfördes 1 jan 1777 kunde man sedan några år läsa på rdr sp, att den motsvarade 3 daler s m – men det avsåg markmyntet i silver (4 räknemark = 1 daler i alla myntslagen, daler s m och daler k m, daler carolin, dvs just markmyntet, och daler courant). Som 1 mark, oavsett sort, var = 8 öre, var 1 daler (4 mark) = 32 öre. Vid inlösen fick man i sedlar ge 6 daler s m eller 18 daler k m för att få 1 rdr specie (25.5 g silver i finvikt).

Ätminstone i Svealand summerade man hellre sina tillgångar i daler k m än i daler s m – en vanlig, inter-

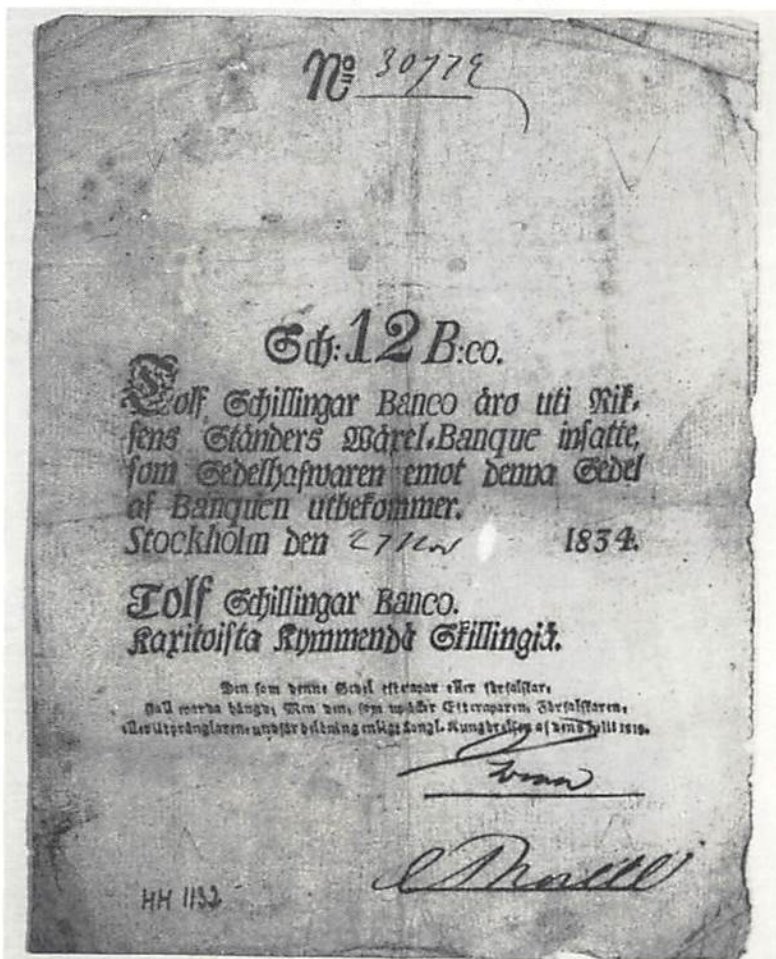
nationell tendens att räkna i den myntsort som ger det högsta nominella talet. Trots att det nya myntsystemet 1777 byggde på rdr sp indelad i 48 skillingar (och 1 skilling = 12 runstycken, varvid 1 runstycke motsvarade det gamla systemets allra lägsta myntvalör, 1 öre k m) fortsatte mannen på gatan och en hel del myndigheter att räkna i daler – s m eller k m – långt in på 1800-talet. Fastighetsvärderingar gjordes tex i daler och öre, medan fastighetsförsäkringarnas premier erlades i rdr sp! "Plåt" var nu ett belopp = 1/3 rdr.

Genom Gustav III:s och Gustav IV Adolfs krig återkom pappersmyntfoten. Rdr sp (och dess delar) fick ett högre värde än utelöpade sedlar; 1808/09 – 1834 rådde änyo

pappersmyntfot. Vid denna tid fanns två slags sedlar: Rikets ständers banks (riksbankens), kallade riksdaler banco (rdr bo), och Riksgäldskontoret (sedan 1789), kallade riksdaler riksgälds (rdr rgs). Från ca 1820 var värdeförhållandet 1 rdr sp = 2 2/3 rdr bo = 4 rdr rgs. Detta fastställdes när silvermyntfoten återkom 1834 och på sedlarna (utom de lägsta, 16, 12 och 8 skillingar bo) anges alla tre räknesätten. Påpekas

1/2 riksdaler specie från Karl XIV Johan, kallad "plåt". Kungl Myntkabinettet. Liksom följande foto ATA.

Sedel om 12 skillingar banco, motsvarande 18 skillingar riksgälds. Riksbankens samling.

bör, att rdr sp indelades före 1830 i 1/3, 1/6, 1/12 och 1/24 rdr i silver, därefter i 1/2, 1/4, 1/8, 1/12, 1/16 (utkom först 1835) och 1/32 (utkom först under Oskar I), *inte* i skillingar, även om det teoretiskt kunde anges summor i "skillingar specie". Skillingmyntet var nämligen av koppar och följde i sitt värde efter bankoräkningen; som en konsekvens härav är valören med tiden angiven i "skillingar banco". Det gick alltså 48 skillingar bo på 1 rdr bo, men 128 skillingar bo på 1 rdr sp (enligt ovanstående kurs $1 = 2 \frac{2}{3}$). Rdr rgs indelades i 48 skillingar rgs, men dessa existerade endast som poletter, utgivna omkring sekelskiftet 1800; de cirkulerade till 1876, alla kände till deras lägre värde, men de blev naturligtvis allt ovanligare. På 1 rdr sp gick alltså 4×48 skillingar rgs. Liksom på 1700-talet räknade man helst i den "sämsta" valutan. Så går vi äntligen över till det konkreta exemplet. Summan av de stulna betalningsmedlen var 1 rdr 4 skillingar, dvs 52 skillingar, men i vilken sort? Sannolikt rgs, eftersom de flesta räknade i dylika. Sålunda var sedlarna avpassade efter rgs-räkningen, i andra hand bo, i sista sp. Det står t ex så här: *16 rdr skillingar Banco löses med 6 1/4 Rdr silfver specie*, och så i kanterna *25 Rdr Rgd*. Här ser vi också varför man 1830 gick över till att dela rdr sp i 1/2, 1/4 osv – tredjedelsdelningen går inte jämt upp!

Om vi utgår från att den indelte soldaten räknat om i rgs kan vi övergå till vad som stulits. 18 skillingar existerade varken som mynt eller sedel i rgs, men omräknat i bo blir det 12 sk. $18 + 18 \text{ är} = 36$, återstår av de 52 skillingarna ett belopp om 16 sk rgs. Men varför då inte säga så? Förmodligen därför att det rörde sig om olika sorters betalningsmedel, men vilka? 16 skillingar rgs är ju just 1/3 rdr rgs, eller 1 plåt efter gammal räkning. Det motsvarar 4 (teoretiska) skillingar specie, eller 1/12 rdr sp, vilket var ett gångbart och existerande silvermynt, slaget sedan 1831 samt dessförinnan 1777–79 och 1811.

Allt talar för att kvinnan stulit 1/12 rdr sp i silver och två sedlar om 12 skillingar banco.

LLI

Mera om trasiga svenska sedlar

Under 1700-talet och i början av 1800-talet var de sedlar, som cirkulerade i allmänna rörelsen i Sverige, ofta mycket trasiga och smutsiga (se bl.a. MYNTKONTAKT 1980:8 s. 166 och 1980:9–10 s. 201).

Revor och remnor i trasiga sedlar klistrades över, så gott det nu gick, med annat papper. Man tog därvid det slags papper, som man hade till hands. Böcker var dyra på den tiden, men ändå påträffas ibland trasiga sedlar, som har blivit lagade med boksidor eller remsor ur boksidor.

I Avesta myntmuseum finns en sedel å 6 daler kopparmynt från år 1770, som på baksidan har blivit lagad med en hel sida riven ur Nya Testamentet på tyska (ill. 1). Det

har råkat bli berättelsen ur Markus' evangelium kap. 5 om kvinnan, som led av blodgång. Eftersom sidan är hämtad ur en bok på tyska, är det nog inte utslutet, att lagningen har utförts i Svenska Pommern.

En trasig riksgäldssedel å 12 skilling från år 1800 i förf:s samling har på baksidan blivit lagad med remsor ur en bok på finska, tydligtvis en postilla (ill. 2). Denna lagning torde ha skett i Finland, ty någon har på sedeln skrivit, att den har kommit "ifrån Uleåborgs Rånteriet". Innan baksidan blev överklistrad med remsorna, har någon av sedelns ägare – på ett icke ovanligt sätt – begagnat baksidan för anteckningar.

Vanligare var nog att laga trasiga sedlar med tidningspapper. En trasig sedel å 12 skilling specie från år 1817, också i förf:s samling, har fått hela baksidan överklistrad med tidningspapper och denna lagning har sedan bättrats på i flera etapper (ill. 3). Därigenom har sedeln blivit mycket tjock. Men det är ingalunda säkert, att denna sedel betecknar något bottenrekord – den håller i alla fall ihop; det gjorde långt ifrån alla sedlar i allmänna rörelsen på den tiden, att döma av de många samtida klagomålen.

Bilder s 268–270.

T.L.

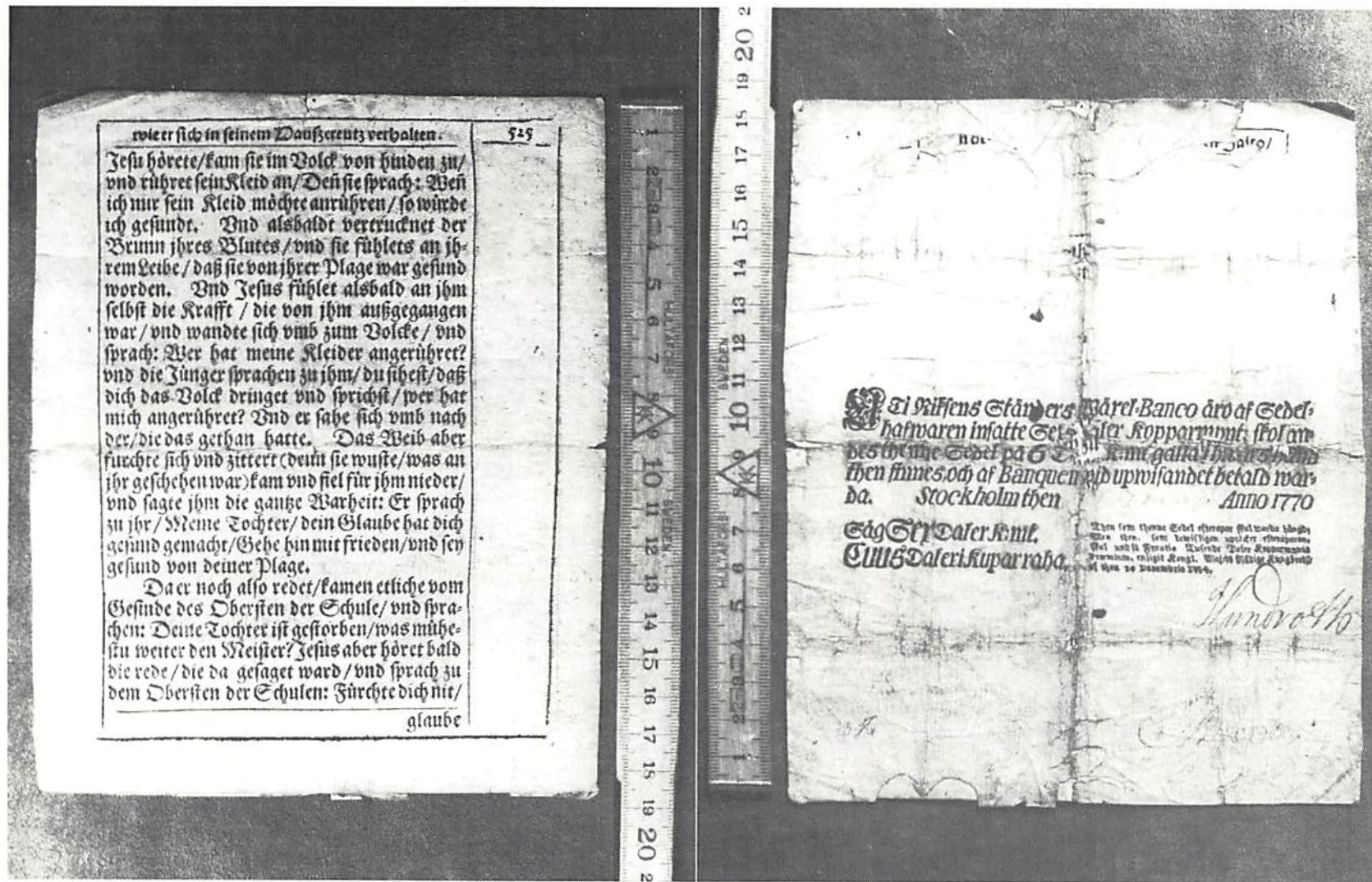
Hildebrandföreläsningen

ägde rum den 9 oktober på Operaterassen i Stockholm. Det var professor Peter Berghaus från Münster som talade om vikingatida smyckbrakteater (på svenska). Ett 80-tal intresserade hade funnit sig.

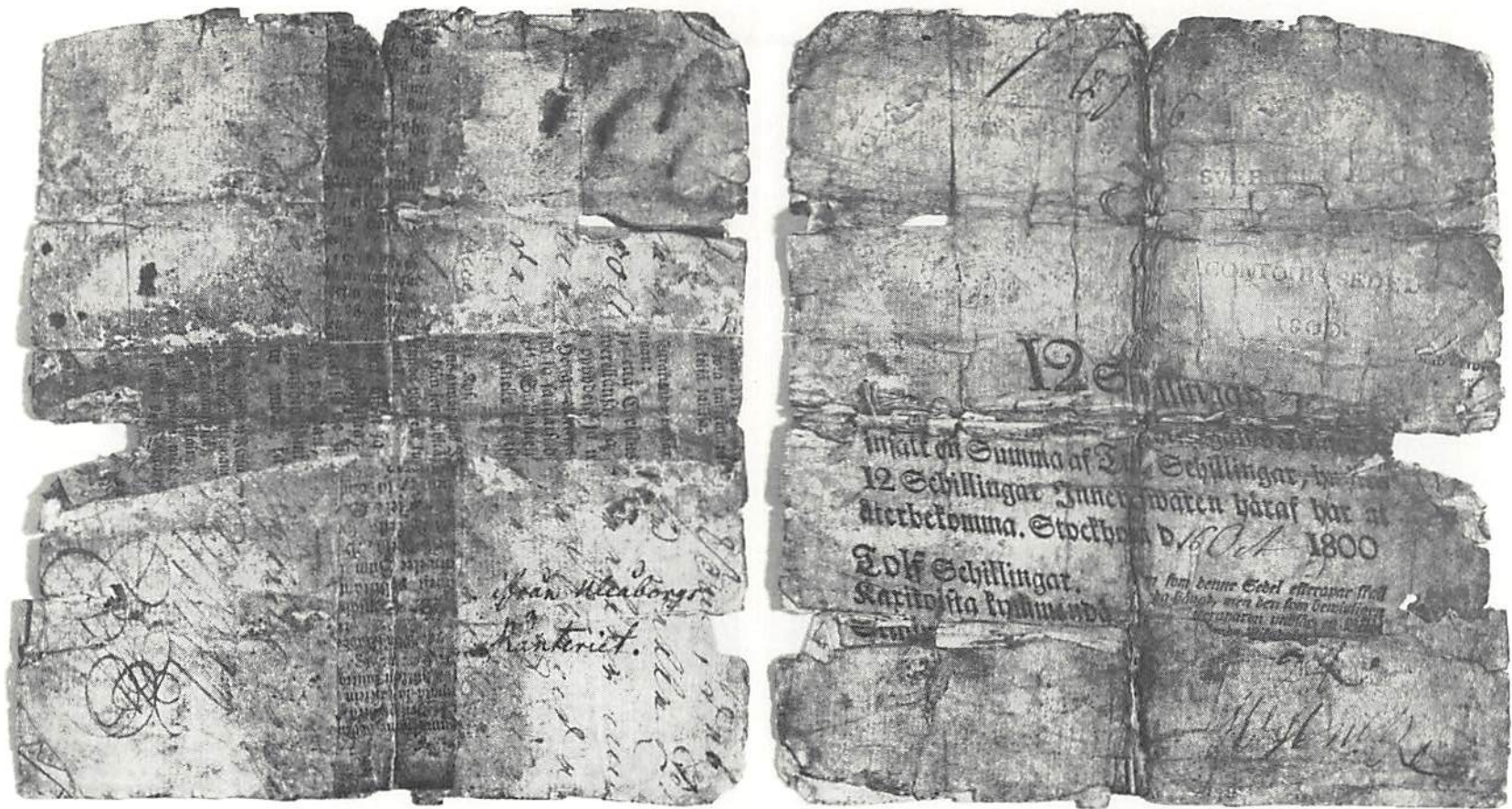
På bilden mottar professor Berghaus Hildebrandmedaljen i silver av museidirektör Lagerqvist.

Foto Micael Pettersson, ATA

Ill. 1. Sedel å 6 daler kopparmynt 1770 lagad med en sida ur Markus' evangelium på tyska. Skala 2:3. Foto Avesta myntmuseum.

Ill. 2. Riksguldssedel å 12 skilling 1800 lagad med remsor ur en bok på finska. Något förminskad. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

Propositioner i riksdagen

Regeringen har under hösten framlagt ett par propositioner som kan intressera våra läsare och de skall därför i korthet refereras nedan.

Myntverket

Prop. nr 85/86:4 om att överföra tillverkning och utgivning av mynt till Sveriges riksbank lär komma upp redan i slutet av november, varför våra läsare förmodligen redan vet resultatet när tidningen utkommer.

Den går ut på att omvandla Myntverket till ett aktiebolag under Tumba sedeltryckeri, varigenom sedeltillverkning och myntprägling får samma huvudman, dvs riksbanken. Även medaljtillverkningen följer med. Någon flyttning av Myntverket från Eskilstuna är däremot inte aktuell. Man har menat, att myntverket och sedeltryckeriet bör ligga under samma "överhet", eftersom de i stort sett har samma avnämare. Att det förra sorterat under regeringen/finansdepartementet beror på gammal tradition – mynttillverkningen som kungligt privilegium är ju många århundraden äldre än sedelutgivningen, som från början hört under riksbanken. Det kan förtydliga att påpekas, att riksbanken tidigare – i slutet av 1600- och början av 1700-talet – haft förvaltningen av Kongl. Myntet, dock utan att detta formellt överfördes som nu skall ske.

Om utförelse av kulturföremål

Under december framläggs regeringens prop. nr 85/86:179 med förslag om lag om skydd mot utförelse av vissa äldre kulturföremål – den skall ersätta en kungörelse från 1927. På grund av en debatt måndagen den 4 november med deltagande av musei- och biblioteksfolk, antikhandlare m fl, som fick en viss publicitet, gick Kungl Myntkabinettet ut med ett pressmeddelande, som återges nedan:

Med anledning av lagförslaget och i synnerhet den debatt som hölls måndagen den 4 november ber Kungl Myntkabinettet, statens museum för mynt-, medalj- och penninghistoria, om att få framföra några påpekanden.

En av "fackmännen" drog upp fallet med den på 1930-talet stulna sk vadstena-brakteaten (vilken term heter *brakteater* i pluralis) och visade sin okunnighet genom att kalla den för mynt. Vadstena-brakteaten är i likhet med alla andra

dylika från järnåldern ett *smycke* och därför i princip *unik*. Från svensk medeltid finns vissa mynt (främst av valören 1 penning) som framställningstekniskt är brakteater, men det är en helt annan sak.

I detta sammanhang vill vi be om ett klarläggande. Vårt ämbetsverk, riksantikvarieämbetet och statens historiska museer, till vilka senare myntkabinettet hör som ett av de tre museerna, kommer icke att befatta sig med bedömning av mynt och medaljer vid export. Det rör sig här om massfabricerade föremål, inte unika – detta missbrukade ord – konstverk. Någon vetenskaplig expertis existerar ej längre i landet utanför myntkabinettet och den arbetsbörda som skulle åvila oss kan man lätt bedöma om man vet, att det finns äldre svenska mynt till ett antal av många millioner i privat ägo och att tusentals försändelser årligen passerar våra gränser – i bägge riktningarna – och som innehåller dylika föremål. Det kan lätt uppstå missförstånd i tullen genom att lagförslaget talar om "föremål av guld, silver och koppar" och såväl mynt som medaljer onekligen också är "föremål". Det måste återigen betonas, att dylika numismatiska objekt enligt myntkabinettets uppfattning *icke* behöver skyddas i den nya lagen och att en fri in- och utförelse i alla tider snarast gagnat förvärv till statssamlingarna och de lokala museerna. Det obetydliga antal "unika" mynt eller medaljer – i den meningen att endast ett exemplar f n är känt – som ännu inte finns i offentliga samlingar har kunnat förvärfvas utan större svårigheter de fåtaliga gånger de utbjudits.

Vad gäller sådana äldre mynt som ingår i skattfynd skyddas dessa av fornminneslagens 11§ och måste hembjudas staten för införelse. Det finns ingen möjlighet för vare sig tullen eller den ansvariga myndigheten – vilket skulle bli myntkabinettet – att bevisa, att något eller några exporterade mynt härrör ur ett svenskt fynd, eller ett importerat ur ett utländskt.

Lars O Lagerqvist
museidirektör

**Köper
Säljer
Värderar**

ANTIKHALLARNA Tel 031-13 55 81
Västra Hamngatan 6
411 17 Göteborg

Kungl Myntkabinettet

Utställningar:
Ingång Narvavägen (hörnet
Linnégatan), 2 tr.
Stockholm

Tillfällig utställning:
Svensk medaljkonst 1955–1985.
Förlängd till årets slut

Aktuell programinformation:
08-783 94 00

Museet:
Tisdag–söndag 11–16
Måndag stängt
Besöksid: tisdag 13–16
ingång Narvavägen
Besöksadress (efter
överenskomelse
om tid per telefon):
Storgatan 41

Postadress: Box 5405,
114 84 Stockholm
Tel.: 08-783 94 00

Ytan som lever

talas det ofta om, när man tänker på det "mjuka" franska 1700-talsporcellen eller kinesernas "blanc de chine" – den krämgula tonen som ger ytan en sådan vidunderlig värme som det är svårt att återge även i färgtryck.

Kungl Myntkabinettet har då och då små tillfälliga utställningar i sin medaljsal och just nu en, betitlad "Elfenbensmedaljonger från 1600- och 1700-talen", där materialet främst utgörs av porträttmedaljonger av Jean Cavalier. Arvid Julius har i sin bok "Jean Cavalier och några andra elfenbenssnidare" avbildat många Cavalier-medaljonger. Jag har länge önskat att få med min egen samling införliva en sådan. Anblicken av KMKs utställning blev en skönhetsupplevelse – eller "livsstegring" som vår gamle kung Gustav VI Adolf brukade säga. Vilken magnifik parad – enda rätta ordet! – av vår stormaktstids män och kvinnor och hur "levde" inte materialet!

Gack och upplev sammaledes!

NUF

Sammanställning över mynttillverkningen 1960 - 1984/85

Bruksmynt	1960	1965	1970	74/75	75/76	76/77	77/78	78/79	79/80	80/81	81/82	82/83	83/84	84/85
Antal (milj st)	72,5	121,2	229,9	195,3	228,3	188,4	261,5	285,7	284,2	280,0	276,1	260,5	201,5	220,6
Vikt (ton)	237	531	844	561	832	802	1 054	1 025	880	925	881	1 012	749	679
Värde (milj kr)	7,4	29,9	48,9	50,8	96,7	112,3	140,9	125,0	96,1	115,2	128,9	276,3	189,4	179,2

Minnesmynt	1960	1965	1970	74/75	75/76	76/77	77/78	78/79	79/80	80/81	81/82	82/83	83/84	84/85
Antal (milj st)					0,5	2,0				0,5		0,1	0,7	0,1
Vikt (ton)					13,0	53,9				13,5		2,7	11,2	1,9
Värde (milj kr)					25,0	99,8				100,0		20,0	70,0	12,0

Sammanställning över medaljtillverkningen 1974/75 - 1984/85

	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85
Statl belöningsmedaljer											
Guld, antal st	1 022	566	569	631	599	579	521	503	498	435	434
Silver								50			50
Övriga											
Guldmedaljer	1 246	1 038	641	7 081	744	4 412	1 007	1 773	1 542	1 818	566
Silvermedaljer	15 653	17 043	5 993	15 574	8 212	8 586	3 924	4 506	5 493	3 245	3 121
Bronsmedaljer	6 158	7 555	2 145	9 603	3 438	6 018	2 788	3 583	3 563	7 338	1 949
Summa antal st	24 079	26 202	9 348	32 889	12 993	19 595	8 240	10 415	11 096	12 836	6 120
Försäljningsvärde tkr (inkl moms)	1 917	2 487	1 680	4 091	2 409	5 397	3 927	4 614	4 640	4 734	3 808

Försäljning av myntset för samlarändamål 1973/74 - 1984/85

	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84	1984/85
Reguljära mynt			57 650	79 510	55 685	56 968	68 573	59 929	67 046	59 243	70 958
Minnes- o gåvomynt			-	-	-	-	-	-	-	-	-
Summa antal st			57 650	79 510	55 685	56 968	68 573	59 929	67 046	59 243	70 958
Försäljningsvärde tkr (inkl moms)			1 072	1 488	1 376	1 376	1 713	1 579	1 774	1 746	2 022

Planerad mynttillverkning 1986/87

Myntserie inkl 10-kronorsmynt

Valör	Antal (1 000 st)	Beräknad materialkostnad inkl moms			Nom värde	Inkomst av myntning	
		Kg	å-pris	Summa		Totalt	Kr/st
10 kr	60 000	300 000	48,- *)	14 400 000,-	600 000 000,-	585 600 000,-	+ 9,760
5 kr	10 000	95 000	103,-	9 785 000,-	50 000 000,-	40 215 000,-	+ 4,021
1 kr	10 000	70 000	45,-	3 150 000,-	10 000 000,-	6 850 000,-	+ 0,685
50 öre	10 000	45 000	46,-	2 070 000,-	5 000 000,-	2 930 000,-	+ 0,293
10 öre	60 000	86 400	51,-	4 406 400,-	6 000 000,-	1 593 600,-	+ 0,026
Summa	150 000	596 400		33 811 400,-	671 000 000,-	637 188 600,-	

*) Uppskattat pris

Vikten på 10-kronorsmyntet har beräknats till 5 g.

Nytt från Myntverket

Av Myntverkets anslagsframställning för budgetåret 1986/87 framgår bla

- att* nettoutväxlingen (i milj st) av utelöpande mynt kulminerade 1979/80 (287) och sedan dramatiskt minskat: 1980/81 (262), 1981/82 (243), 1982/83 (208), 1983/84 (193), 1984/85 (-108). Den negativa utvecklingen 1984/85 beror bla på en inströmning av mynt till Riksbanken (tex 126 milj st 5- och 25 öresmynt, som upphört att vara gångbara),
- att* några beslut om 10-kronorsmyntet ännu inte föreligger men
- att* Myntverket 1986/87 räknar med en produktion av 60 milj st 10-kronorsmynt,
- att* utgivningen av samlarmynt beräknas pågå i huvudsak i oförändrad omfattning,
- att* Myntverket bla begär c:a 8 milj kr för förvaltningskostnader och c:a 1 milj kr för utrustning,
- att* mynttillverkningen 1984/85 uppgick till 220,6 milj st bruksmynt (nom. värde 179,2 MKr, vikt 679 ton) samt 120 000 minnesmynt i silver (nom. värde 12 MKr, vikt 1,9 ton),
- att* Myntverkets inlevererade överskott (vinst) blev 126 MKr varav 7,4 MKr hänför sig till präglingen av 1985 års första minnesmynt,
- att* Myntverket från Riksbanken återtagit tidigare präglade minnesmynt till ett värde av 5,9 MKr,
- att* fram till budgetårsskiftet 1984/85 110,7 milj st mynt tagits i retur (181 ton),
- att* Myntverket räknar med att totalt återtaga 1 000-1 200 ton 5- och 25 öresmynt,
- att* proposition lagts på att Myntverket from 1986-07-01 skall överföras till annan huvudman (se s 271).

Leveransplikt

Hösten 1976 bestämde K. Maj:t, att Kongl. Myntet skulle leverera ett exemplar av varje mynt och ett exemplar av varje medalj – i alla metaller, guldmedaljer dock i förgyllt silver – till dels Kungl. Myntkabinetet, dels Riksbankens myntkabinett. Detta har sedan varit inskrivet i instruktionerna för myntverket, dock att sedan Riksbanken 1942 deponeerat sin samling i Kungl. Myntkabinetet, bägge exemplaren går till sistnämnda institution.

Som framgår av den på s 271 refererade propositionen har regeringen föreslagit, att Myntverket skall omvandlas till ett bolag, underställt riksbanken. Såvitt kunnat utrönas har man därvid inte tänkt på leveransplikten.

Av denna anledning har Kungl. Myntkabinetet tillskrivit regeringen och hemställt om åtgärder. Leveransen av årets präglingar har varit av största vikt för det vetenskapliga studiet av mynten och medaljerna och kan, menar man, jämföras med den leveransplikt till Kungl. Biblioteket – samt en del andra universitetsbibliotek – av allt svenskt tryck, som åvilar våra tryckerier. Hur det hela skall ordnas får vi väl se – om det skall tas in i bolagsordningen, åläggas riksbanken eller rentav gälla alla tillverkare, dvs även våra privata medalj- och pollettfabrikanter.

LLI

- att* inom Myntverket finns tre enheter: 1. administrativa (8 tjänster), 2. mynt- och medaljtillverkning (36 tjänster) och 3. materialkontroll (3 tjänster) samt
- att* chefen för Myntverket är en myntdirektör, som har enrådig beslutsrätt.

Några intressanta bilagor:

Bele

Förpackning av samlarmynt, antal st

	1984/85	1985/86	1986/87	1987/88	1988/89	1989/90
	Utfall	Budget	Förslag	Långtidsplan		
Förpackning av samlarmynt	70 958	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000

Mitt i City

PEO Mynt & Frimärken

Med stor sortering av
Mynt • Sedlar • Medaljer
Frimärken • Vykort
Aktiebrev • Tillbehör

Drottningg. 19, Box 16245
103 25 STOCKHOLM
Tel 08-21 12 10

Svar på frågorna i novembernumret

1. Arkaiska tiden (sträcker sig från myntens tillkomst till 479 fKr)
  2. Arvid Karlsten
  3. 1 Daler SM
  4. Brakteat
  5. 32 öre (1 Daler = 4 Mark, 1 Mark = 8 öre, 1 öre = 3 örtugar)
  6. Dirhem (Dinar är ett guldmünt)
  7. 1604
  8. 1821 (1721, 1821 och 1921)
  9. Indien
  10. Myntmästare
- Frågesporten återkommer i nästa nummer.

Katalogbitare

är väl de flesta av oss, var och en sökande efter objekt inom sitt speciella samlarområde för att kunna glädjas över redan tidigare gjort, lyckat köp eller planera ett nytt. Jag har med åren allt mer intresserat mig för förorden till försålda samlingar – kanske en trängtan efter att om och om igen återuppleva samlandets glädje och smärta, ty nog är samlandet en känslornas berg- och dalbana!

En katalog, som jag återkommit till, är den av Bank Leu – Münzen und Medaillen AG 1965 utgivna över Walter Niggelers grekiska mynt med det av Herbert A Cahn skrivna förordet och detta inför den speciella "värme", som präglar

Cahns beskrivning av Niggeler och hans samlande. Ur beskrivningen vill jag citera följande rader:

"Als im unheilschwülen Juli 1933 mein väterliches Haus in Frankfurt zusammen mit Adolf Hess Nachfolger die unvergleichliche Sammlung römischer Republikdenare des Justirates Ernst Justus Haeblerlin versteigerte, kam Niggeler selbst. Er hatte ein Sperr-Mark-Guthaben zu liquidieren und kaufte reichlich ein. Noch heute stehen mir die Gestalten, die um den Auktionstisch sassen, lebhaft vor Augen: der gemütvolle, kugelrunde Herrmann Feith von Hess Nachfolger, stets die Pfeife im Mund, dann mein Onkel Julius Cahn, leicht aufbrausend, schnell wieder besänftigt, der zwerghaft kleine Kurt Regling vom Berliner Münzkabinett mit seinen abstehenden Ohren und den quicklebendigen Mauseugen, "Papa" Leonard Forrer von Spink, ruhig und gescheit über den Rand seiner Brille herauslugend, der schwerfällige Herr Appelgren aus Stockholm und der so bedächtig-zögernd scheinende Walter Niggeler. Damals konnte man vorzüglich erhaltene Republikdenare für drei bis sechs Mark ersteigern. Niggeler kehrte mit vielen Hunderten heim. Später hat er mir oft den Vorwurf gemacht, ihn nicht 'gezwungen' zu haben, mehr zu kaufen. Es war die letzte grosse Auktion bei Adolf E. Cahn in der Niedenau."

Vilken ögonblicksbild! Tag ändå fram katalogen och läs lite tidigare i förordet om Cahns besök i Niggelers vindsvåning. Hur avslöjas inte vi samlare i de raderna! Men det var inte det jag närmast ville med citatet utan få fram Appelgren, "dansande" med de store.

NUF

J. PEDERSEN MYNTHANDEL

Kullagatan 38, Helsingborg
Box 1320, 251 13 Helsingborg
Tel 042-12 25 28

Öppet tisdagar-lördagar

**Vi köper och säljer
MYNT - SEDLAR - MEDALJER**

Värdering av samlingar,
kommissionsuppdrag.

Söker speciellt: Plåtmynt, svenska och
utländska ordnar

FÖRENINGAR

FAGERSTABYGDENS MYNTKLUBB sammanträder första helgfria måndagen i varje månad (utom juli och augusti) på Västanfors Industriens matsal kl 19.00. Möten 2/12 kl. 18. Obs tiden. 1986: 7/1.

FALU-BORLÄNGE MYNTKLUBB. Mötesdag 11/12 kl. 19 (Sigridsgården).

MYNTKLUBBEN GOTEN, Visby, har möten på Hotell Solhem den 28/11, 30/12.

GÖTEBORGS NUMISMATISKA FÖRENING. Mötesdagar 9/12; 1986: 13/1, 10/2, 10/3, 14/4, 12/5. Lokal: Traktören, Köpmansgatan 20, kl 19.00. Antiksektionen: 23/1, 20/2, 20/3, 24/4. Lokal Schackspelets Hus, Haga Kyrkogatan 3, kl 18.30-21.00. Upplysningar: tel 031/17 79 70 (Bo Nordell) under dagtid, ej helger eller lörd/sönd.

HALMSTADS MYNTKLUBB. Lokal: Klarasalen, Fredsgatan, i Biblioteket, Halmstad. Möten den 2/12. 1986: 20/1, 3/3, 7/4, 5/5, 2/6 med början 19.00. Övriga upplysningar: N-E Ericsson, tel 035/12 96 76.

HÖÖRS MYNTKLUBB har möte med auktion i Höörs Plåts matsal 12/12. 1986: 9/1, 13/2, 13/3, 10/4, 15/5. Upplysningar: Evert Olofsson 0413/221 51.

KALMAR MYNTKLUBB har möten första helgfria måndagen i varje månad (utom juli och augusti) kl 19.00 i SE-banken, Storgatan 17, Kalmar. Upplysningar: tel 0485/312 81, 080/115 84. Auktioner varje gång.

KATRINEHOLMS MYNTKLUBB har möten första helgfria onsdagen i varje månad på restaurang Storstugan, Stortorget 1, Katrineholm. Upplysningar: tel 0150/210 45 el 151 00.

KLARÄLVDALENS MYNTSAMLARE. Årsmöte den 19/1 kl 16.00 på Rådastrand. Övriga möten meddelas senare. Upplysningar: 0563/407 25.

KRISTIANSTADORTENS NUMISMATISKA FÖRENING har möten med auktion på Hemgården, Norrtullsvägen 9, Kristianstad, den 20/12. 1986: Ej meddelat. Listor och upplysningar gm Ingvar Nilsson 044/713 28.

LUNDS NUMISMATISKA FÖRENING har möte kl 19.15 11/12. Lokal: Utbildningshuset Studentlitteratur, Åkergränd 1. Upplysningar: tel 046/12 25 93.

MYNTKLUBBEN NICOPIA har möten andra måndagen i varje månad: 9/12, 1986: 13/1 på Pensionärsgården, V Trädgårdsgatan 57, Nyköping, kl 19. Upplysningar: tel 0155/134 29, 671 54, 128 41.

NUMISMATISKA FÖRENINGEN ÖRESUND håller månadsmöte med auktion i lokalen BORGEN i Helsingborg tisdag 3/12.

NÄSSJÖ MYNTKLUBB har årsmöte med auktion på restaurang TERASSA, Rådhusorget 23, Nässjö den 29/1 kl 19.00. Upplysningar: tel 0383/158 35 kl 07.00-09.00.

SAMLARKLUBBEN NUMIS, Skellefteå har möten första torsdagen i varje månad i NV-huset, konferensrummet. Upplysningar: tel 0910/186 80.

SANDVIKEN-GÄVLE MYNTKLUBB håller möten i Borgarskolans cafeteria kl 19 första onsd i varje månad sept-dec. Upplysningar: tel 026/13 11 77.

SKARABORGS NUMISMATISKA FÖRENING, Skövde, sammanträder på Restaurang Postiljonen för möte med auktion. Upplysningar tel 0500/80850 (Thord Lund). Datum ej meddelat.

SKILLING BANCO NUMISMATISKA FÖRENING, Linköping, har möten kl 19.00 den 2/12, 1986: 3/2, 3/3, och 7/4. Lokal: Huvudbiblioteket, Lindblomsrummet, Hunnebergsgatan 8, Linköping. Upplysningar: tel 013/13 69 87.

SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING, Malmö har möte den 28/11 i IOGT-lokalen, Engelbrektsgratan 20, 2 tr. kl 19.30. Mynten visas i auktions-

lokalen från 18.30 samt i klubblokalen de två föregående tisdagarna kl 19–21. 1986: Ny mötesadress IOGT, Kungsgatan 16 A. Möten 30/1, 27/2, 20/3, 24/4, 29/5, 26/9, 30/10 och 27/11. Klubblokalen Kungsgatan 38 A, Malmö håller öppet varje tisdag kl 19–21 under september–maj. Datum ej meddelat.

SÖDRA DALARNAS MYNTKLUBB sammanträder första torsdagen efter den 15 i varje månad kl 18.30 i Rembostugan, Hedemora. Upplysningar: tel 0226/562 78.

TRELLEBORGS MYNTSAMLARKLUBB har möte andra måndagen i månaden kl 18.30 i Söderslotts Sparbanks samlingsal, C B Friisgatan 4 A, Trelleborg. På programmet står auktioner, föredrag, lotteri mm. Upplysningar: tel 0410/345 44.

TÄLJE MYNTKLUBB, Södertälje har möte i Wendelas rum, biblioteket Luna kl 19.00 den 9/1, 13/2, 13/3 (10-årsjubileum), 10/4, 15/5. Upplysningar: tel 0755/619 38 eller 313 14.

UPPSALA MYNTKLUBB sammanträder på Skandia, Drottninggatan 1 A, kl 19.30 den 9/12 (föredrag av L.O. Lagerqvist). Upplysningar: 018/11 50 00.

WESTERBERGSLAGENS MYNTKLUBB har möten den 3/12 1985 och 7/1 1986, kl 19. Lokal: Tingshusgatan 2, Ludvika.

VETLANDA NUMISMATISKA FÖRENING har årsmöte med auktion den 25/1 kl 19.15 på IOGT-logen Standard, Tomasgatan 34, Vetlanda. Anordnar Myntets Dag på Vetlanda Stadshotell 17/3. Upplysningar: tel 0383/158 35 kl 07.00–09.00.

VILLSTADORTENS MYNTKLUBB, Smålandsstenar, har möten andra måndagen i varje månad utom juni, juli och augusti. Föredrag o dyl följs av auktion. Upplysningar: tel: 0345/112 95. Lokal: Finnvedens Sparbank (källarlokalen).

VÄRENDIS NUMISMATISKA FÖRENING, Växjö har möte på Röda Korset, Hovsgatan 11, kl 19.20 den 10/12. Vid samtliga sammankomster hålls auktion.

VÄSTERÅS MYNTKLUBB har möten på Jakobsbergsgatan 13 A kl 19.00 första onsdag i månaden sept–dec. Närvarolotteri vid varje möte. Årsmöte 15/1, inlämning av mynt; 5/2 föredrag om polletter; 5/3 kåseri och auktion; 2/4 information för nybörjare; 7/5 mynt på frimärken. Upplysningar: tel 021/13 94 94 (efter kl 18).

ÖREBRO NUMISMATISKA FÖRENING har möten med auktion Järntorgsgatan 3. Upplysningar: tel 019/13 52 13. Datum ej meddelat.

MÄSSOR

December

- 1 42. Internationaler Münzenmarkt in Hannover. 10.00–17.00 Uhr. Niedersachsenhalle der Stadthalle Hannover. KA.: S Wimmelmann, Hausmannstr. 1, D-3000 Hannover 1.
- 4–6 Schenk-Behrens, Essen
10 P.J. Downie, Melbourne
11–13 Kurpfälzische Münzenhandlung, Mannheim

1986

Januari

- 28–30 Basel, Schw. Bankverein

Februari

- 18 Zürich, Spink
19–21 München, Hirsch Nachf.
24–26 Utrecht, van der Dussen

Mars

- 4–5 Luzern, Hess
6–7 London, Spink
7–8 Nürnberg, Gradl & Hinterland
19–21 Köln, Schulten

April

- 9–11 München, Gießener Münzhandlung
9–11 München, Bankhaus Partin & Co
15–16 Zürich, Spink
18–19 Bern, Credit Suisse
23–25 Köln, Münz Zentrum
28–30 Frankfurt, Peus

Maj

- 2 Frankfurt, Peus
5–7 München, Hirsch Nachf.
13–14 Zürich, Leu

Juni

- 18–19 London, Spink
26–27 München, Hirsch Nachf.

September

- 24–26 München, Hirsch Nachf.

Oktober

- 8–9 London, Spink
29–31 Köln, Münz-Zentrum

AUKTIONER

December

- 2–3 Svenska Numismatiska Föreningens höstauktion (endast medlemmar och anslutna föreningar)

1986

Januari

- 21 AB Stockholms Auktionsverk

April

- 25 AB Stockholms Auktionsverk
26–27 B. Ahlström Mynthandel AB

Maj

- 14 AB Stockholms Auktionsverk

Köper
Säljer
Värderar

Mynt
Sedlar
Medaljer

HIRSCHMYNTHANDEL AB

Grundat 1893

Önskar alla våra kunder

God Jul
och
Gott Nytt år

—
Vi har nu inlämning till
våra auktioner året runt.

Butik: Stureplan 4
114 35 Stockholm
Telefon: 08/11 05 56, 21 34 59

KÖPER · SÄLJER AUKTIONER

Vi köper mynt, sedlar och
medaljer från hela världen

Ring, skriv eller besök oss

WALLIN & BAKOS AB

Kungsgatan 4 B 2½ tr
Box 26058, 100 41 Stockholm
Tel 08-10 00 57, 10 00 58

SVERIGES MYNTHANDELS FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 19 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige. Samtliga är medlemmar i Svenska Numismatiska Föreningen och har skrivit under upproppet mot myntförfalskningar – Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

De nuvarande medlemmarna är:

B. Ahlströms Mynthandel AB
Kungsgatan 28, Box 7662
103 94 Sthlm 7, tel 08-14 02 20

Amneklevs Mynthandel
Skolgatan 20, 602 25 Norrköping
tel 011-10 29 50

Hirsch Mynthandel
Stureplan 4
114 35 Stockholm, tel 08-11 05 56

Karlskrona Mynthandel
Hantverkargatan 11
371 35 Karlskrona, tel 0455-813 73

Malmö Mynthandel
Kalendegatan 9, 211 35 Malmö
tel 040-11 65 44

Mynt & Medaljer HB
Sveavägen 96, Box 19507
104 32 Stockholm, tel 08-34 34 23

Myntet i Malmö
Stora Nygatan 17, 211 37 Malmö
tel 040-12 99 30

Mynthuset
Biblioteksgatan 5, Box 7049
103 86 Stockholm, tel 08-20 51 81, 20 60 52

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Nybrogatan 36, Box 5132
102 43 Sthlm, tel 08-62 62 61

Norrtälje Mynthandel AB
Tullportsgatan 13, Box 4
761 00 Norrtälje, tel 0176-168 26

Numis Mynt & Frimärkshandel AB
Kaserntorget 6, Box 2332
403 15 Göteborg, tel 031-13 33 45

J. Pedersen Mynthandel
Skolgatan 24, 502 31 Borås
tel 033-11 24 96

Peo Mynt & Frimärken AB
Drottninggatan 19, Box 16245
103 25 Sthlm, tel 08-21 12 10

Selins Mynthandel AB
Malmskillnadsgatan 29
111 57 Stockholm, tel. 08-11 50 81

Specie Mynthandel HB
Storgatan 19
574 00 Vetlanda, tel 0383-153 01

Strandbergs Mynt & Frimärkshandel AB
Arsenalsgatan 8, Box 7377
103 91 Sthlm, tel 08-20 81 20

HB Thörnströms Mynt & Sedlar
Apotekaregatan 8 C
582 27 Linköping

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 Göteborg
tel 031-20 81 11

R. Uppgrens Mynthandel
Fågelsångsgatan 5, Box 3075
250 03 Helsingborg, tel 042-11 01 01, 13 67 42

Wallin & Bakos AB
Kungsgatan 4 B 2½ tr, Box 26058
100 41 Sthlm, tel 08-10 00 57, 10 00 58

Håkan Westerlund Mynthandel AB
Vasagatan 42, 111 42 Stockholm
tel 08-11 08 07

SVERIGES MYNTHANDELS FÖRENING

Box 19507, 104 32 Stockholm, tel 08-34 34 23